

Αναπτυξιακές, αναδιανεμητικές και αντισταθμιστικές πτυχές της κοινοτικής πολιτικής*

ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΜΗΤΣΟΣ**

Η ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ της «διαρθρωτικής» πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν αποτελεί αντικείμενο της Διακυβερνητικής Διάσκεψης, όπως βεβαίως αντικείμενο δεν αποτελεί ούτε το γενικότερο ζήτημα των δημοσιονομικών της Ένωσης για τη μετά το 1999 περίοδο. Αν όμως τα ζητήματα αυτά δεν βρίσκονται στην ημερήσια διάταξη της Διάσκεψης αυτής καθεαυτής, πράγμα αυτονόητο άλλωστε δεδομένου του ότι η Διάσκεψη αφορά αποκλειστικά στις ενδεχόμενες τροποποιήσεις της Συνθήκης, θα είναι λάθος να θεωρηθεί ότι δεν αποτελούν ζητήματα, και μάλιστα μείζονα, της Διακυβερνητικής και της διαθεσμικής διαπραγμάτευσης για την ευρωπαϊκή Ένωση. Η διεύρυνση προς Ανατολάς, οι θεσμικές και άλλες τροποποιήσεις στη Συνθήκη, οι αποφάσεις για τα δημοσιονομικά της Ένωσης μετά το 2000 και η διαμόρφωση/αναμόρφωση των κοινοτικών πολιτικών ιδιαίτερα ως προς την οικονομική και κοινωνική συνοχή αποτελούν ένα ενιαίο σύνολο. Όπως ακριβώς ενιαίο σύνολο απετέλεσε η ιβηρική διεύρυνση με την Ενιαία Πράξη και το «πρώτο πακέτο Delors» και η διεύρυνση προς Βορρά με τη Συνθήκη Maastricht και τις δημοσιονομικές αποφάσεις του Εδιμβούργου, το 1992.

Οι δημοσιονομικές αποφάσεις ή και ειδικότερα τα ποσά που θα αποφασιστούν ότι θα διατεθούν για τα Διαρθρωτικά Ταμεία και η κοινοτική «διαρθρωτική πολιτική» είναι βέβαια αναπόσπαστα συνδεδεμένα, αλλά δεν ταυτίζονται. Ισχυρίζομαι, και στα όσα ακολουθούν ελπίζω να στηρίξω τον ισχυρισμό μου αυτόν, ότι διαρθρωτική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχει ολόένα και λιγότερο, παρά τα ποσά που αυξάνουν συνεχώς. Σαν την επανάσταση, μία ανολοκλήρωτη

πολιτική εύκολα καταλήγει στην αυτοαναίρεσή της. Αυτό που θα προσπαθήσω να δείξω είναι ότι οι διαφορετικές προσεγγίσεις ως προς τον ορισμό και τους στόχους της «διαρθρωτικής πολιτικής» δεν είναι πάντοτε συμπληρωματικές και οδηγούν στην αλληλοεξουδετέρωσή τους.

Υπάρχουν τουλάχιστον τέσσερις προσεγγίσεις ως προς την διαρθρωτική πολιτική. Θα τις ονομάσω διακρατική ή αμιγώς πολιτική προσέγγιση, αποζημιωτική ή αντισταθμιστική προσέγγιση, αναδιανεμητική προσέγγιση και αναπτυξιακή προσέγγιση. Είναι δε και οι τέσσερις αυτές προσεγγίσεις έκφραση και αποτέλεσμα της συνεχούς «διαλεκτικής», των δύο λογικών που συνυπάρχουν και συνδιαμορφώνουν την «ευρωπαϊκή περιπέτεια» εδώ και μισό περίπου αιώνα – της διακρατικής λογικής και της ομοσπονδιακής λογικής.

Η εκτίμηση για το αύριο, και πολύ περισσότερο η χάραξη διαπραγματευτικής στρατηγικής είναι αυτονόητο ότι πρέπει να στηρίζεται σε μια εικόνα όσο γίνεται πιο καθαρή της σημερινής πραγματικότητας και των δυνάμεων που την διαμόρφωσαν. Σε αυτή την κατεύθυνση ελπίζω να συμβάλουν τα όσα ακολουθούν.

Πολιτική προσέγγιση

Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή που, και όταν ακόμα δεν ομολογείται ευθέως, υποβόσκει σε όλες τις αναλύσεις, η διαρθρωτική πολιτική της Κοινότητας είναι απλώς μία πολιτισμένη έκφραση της «εξαγοράς» (ή του «χρυσώματος του χαπιού») κάποιων κρατών-μελών, ελλείψει της οποίας τα κράτη αυτά δεν θα επέτρεπαν στους υπόλοιπους να προχωρήσουν. Η «διαρθρωτική πολιτική» αντιπροσωπεύει απλώς το κόστος αποδοχής από όλους μιας συγκεκριμένης πορείας ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Αποτελεί την πολιτική «καρότου» εκεί όπου η «ράβδος» αποτυγχάνει (ή κοστίζει ακόμα περισσότερο), ή απλούστερα την εφαρμογή του *do ut des* – γνωστού και θεμελιώδους κανόνα κάθε διαπραγμάτευσης¹. Σε όλες τις μορφές και διαβαθμίσεις της η προσέγγιση αυτή βλέπει την διαρθρωτική παρέμβαση ως αναγκαίο κακό για την επίτευξη αλλότριων στόχων. Η έκταση (ή το ύψος) της διαρθρωτικής παρέμβασης είναι απλούστατα αποτέλεσμα

* Στο πρόσφατο (Δεκ. 1995) συνέδριο: «Περιφερειακή Ανάπτυξη, Χωροταξία και Περιβάλλον στο πλαίσιο της Ενωμένης Ευρώπης», που οργάνωσε το Πάντειο Πανεπιστήμιο σε συνεργασία με το περιοδικό *Τόπος* ο γράφων παρουσίασε εισήγηση με παρεμφερές αντικείμενο, η οποία και θα δημοσιευθεί στα πρακτικά του συνεδρίου με τον τίτλο «Η αναδιανεμητική και αναπτυξιακή πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη νέα φάση της Ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης».

** Διευθυντής Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Είναι αυτονόητο ότι οι θέσεις που προβάλλονται εδώ είναι απόλυτα προσωπικές.

της σχετικής διαπραγματευτικής δύναμης των “παικτών”. Η δε μορφή της παρέμβασης αυτής, επιδιώκεται να είναι, ανοιχτά ή συγκαλυμμένα, η μορφή εκείνη που ελαχιστοποιεί την ζημιά εκείνων που πληρώνουν. Με άλλα λόγια, οι πλούσιες χώρες θεωρούν ότι εκείνες πληρώνουν και, επομένως, δικαιούνται, στην καλύτερη για αυτούς περίπτωση, να αποφασίζουν πού θα δαπανηθούν οι “συνεισφορές” τους, ή, έστω, να θέτουν όρους χρήσης των πόρων, όρους που συνδέονται είτε μόνο με τις συγκεκριμένες χρήσεις, είτε και ευρύτερα με την ακολουθούμενη από τις εισπράττοντες χώρες οικονομική (και όχι μόνο) πολιτική.

Αντισταθμιστική προσέγγιση

Συγγενής προς την προηγούμενη αλλά με σημαντικές διαφορές είναι η αντισταθμιστική ή αποζημιωτική ή εξισορροπητική προσέγγιση. Στην μινιμαλιστική της μορφή στηρίζεται στην απλή αρχή ότι η πορεία προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση είναι δυνατό να έχει και αρνητικές συνέπειες, τουλάχιστον προσωρινά, για ορισμένους (κράτη; περιφέρειες; κοινωνικές ομάδες;). Με τον άλφα ή βήτα τρόπο εκείνοι που υφίστανται την ζημιά θα πρέπει να αποζημιωθούν από εκείνους που επωφελούνται. Στην πιο προχωρημένη της μορφή δεν αναφέρεται μόνο σε όσους υφίστανται απόλυτη ζημιά, αλλά στο σχετικό όφελος όλων. «Η πορεία προς την ολοκλήρωση δημιουργεί οφέλη και κανείς δεν δικαιούται να οικειοποιείται αποκλειστικά το κοινό αυτό όφελος»².

Η μεγάλη διαφορά από την αμιγώς πολιτική διακρατική λογική εντοπίζεται στο ότι το ύψος και τη μορφή της παρέμβασης δεν τα καθορίζει απλώς η σχετική διαπραγματευτική θέση αλλά η εκτίμηση των σχετικών οφελειών και ζημιών. Η προσέγγιση γίνεται δε περισσότερο «ομοσπονδιακή» αν δεν εξετάζεται η σχετική ωφέλεια των κρατών-μελών, αλλά είτε μικρότερων οντοτήτων (περιφέρειες), είτε, ακόμη περισσότερο, κοινωνικών ομάδων που διαπερνούν τα κράτη.

Η θεωρητική θεμελίωση της προσέγγισης αυτής βρίσκεται στην πλούσια φιλολογία περί «σύγκλισης/απόκλισης», στη συζήτηση δηλαδή περί του αν η απελευθέρωση της αγοράς οδηγεί σε άμβλυνση ή όχι των γεωγραφικών ανισοτήτων³. Κάθε σημαντικό βήμα εξέλιξης της κοινοτικής περιφερειακής πολιτικής περιέλαβε, στηρίχτηκε και σε επιχειρήματα αντισταθμιστικής φύσεως. Να θυμίσω πάντως ότι, επίσημα τουλάχιστον, η «ηρωϊκή» αύξηση της κοινοτικής διαρθρωτικής παρέμβασης την εποχή της Ενιαίας Πράξης δεν συνδέθηκε ευθέως με τις ενδεχόμενες αρνητικές επιπτώσεις από την απελευθέρωση της ευρωπαϊκής αγοράς του 1992, αλλά θεωρήθηκε γενικότερα ως απαραίτητο συμπλήρωμα της πορείας αυτής⁴.

Πρέπει πάντως να επισημανθούν κάποιες σημαντικές συνέπειες της αποδοχής αυτής της προσέγγισης:

(α) Δεν υπάρχει καμμία *a priori* παραδοχή ότι *κάθε* βήμα προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση βλάπτει (ή δεν ωφελεί εξί-

σου) τα φτωχότερα τμήματα της Ένωσης. Και αν ακόμα δεχτούμε την άποψη της «σχολής της απόκλισης», σύμφωνα με την οποία η απελευθέρωση του εμπορίου αυξάνει τις εσωτερικές ανισότητες, το επιχείρημα αυτό καθίσταται λιγότερο ισχυρό όταν το επόμενο βήμα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης δεν είναι αμέσως ή κυρίως συνδεδεμένο με απελευθέρωση εμπορίου (π.χ. νομισματική ένωση). Οι συνέπειες της ενιαίας αγοράς για τις φτωχότερες περιφέρειες της Ε.Ε. δεν είναι κατ' ανάγκη ταυτόσημες με τις συνέπειες της Ο.Ν.Ε. για τις ίδιες περιφέρειες⁵.

(β) Μία γενίκευση της προσέγγισης αυτής θα μπορούσε να οδηγήσει σε γενική παράλυση μια και θα έπρεπε για κάθε βήμα να εξισορροπούνται τα οφέλη. Άλλωστε η πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης γνώρισε τέτοιες εποχές όπου η αρχή του *juste retour* οδηγούσε (όταν οδηγούσε) σε συμβιβασμούς που, στην καλύτερη περίπτωση, εξέφραζαν απλώς τον ελάχιστο κοινό παρονομαστή⁶.

(γ) Μία στενή εφαρμογή των αρχών της αποζημιωτικής προσέγγισης θα οδηγούσε σε αντισταθμιστικά μέτρα στο εσωτερικό διαφόρων πολιτικών και όχι στην δημιουργία μιας ενιαίας κοινοτικής διαρθρωτικής πολιτικής. Ο αρχικός σχεδιασμός των «ολοκληρωμένων μεσογειακών προγραμμάτων», για παράδειγμα, απέβλεπε στην αποζημίωση των ιταλικών και γαλλικών περιφερειών που πλήττονταν από την διεύρυνση της Κοινότητας προς Ελλάδα, Ισπανία και Πορτογαλία και όχι σε μία συνολική διαρθρωτική κοινοτική πολιτική.

Αναδιανεμητική προσέγγιση

Η αναδιανεμητική προσέγγιση στηρίζεται σε μία κατεξοχήν «ομοσπονδιακή» λογική, σύμφωνα με την οποία η αναδιανομή του εισοδήματος είναι μία από τις βασικές λειτουργίες κάθε κρατικής οντότητας, ασκείται δε στην περίπτωση ομοσπονδιακής διάρθρωσης της οντότητας αυτής στο κεντρικότερο δυνατό επίπεδο⁷. Η «δίκαιη» κατανομή του εισοδήματος αποτελεί δημόσιο αγαθό και, σύμφωνα με τη θεωρία της δημόσιας επιλογής, η μεταφορά πόρων από τον πλουσιότερο στον λιγότερο πλούσιο δεν αποτελεί «παίγνιο μηδενικού αποτελέσματος», διότι και στο εσωτερικό των πλουσιότερων χωρών υπάρχουν άτομα που θεωρούν άδικη την ανισότητα, άρα θετική την κίνηση προς μείωσή της.

Πέραν πάντως οποιασδήποτε θεωρητικής στήριξης, γεγονός παραμένει ότι σε όλες τις ομοσπονδίες που υπήρξαν ή υπάρχουν το κεντρικό επίπεδο ασκεί κάποια αναδιανεμητική λειτουργία, το ύψος της οποίας αντικατοπτρίζει εκείνο που είναι πολιτικά και κοινωνικά αποδεκτό την συγκεκριμένη χρονική περίοδο και στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες. Το πιο γνωστό σύστημα είναι το *Finanzausgleich* της Γερμανίας, ένα σύστημα αυτόματης εξισορροπητικής δημοσιονομικής συνεισφοράς από τους προϋπολογισμούς των πλουσιότερων *Länder* προς τους προϋπολογισμούς των λιγότερο εύπορων *Länder*. Είναι δε εντυπωσιακό το ότι, παρά την καθολική

αποδοχή του συστήματος αυτού στη Γερμανία, μια επέκτασή του, με τη μία ή την άλλη μορφή, στην Ευρωπαϊκή Ένωση δεν συζητείται καν⁸.

Τα ερωτήματα είναι πολλά, σημαντικά και διόλου αθώα ως προς τις πολιτικές τους συνέπειες. Ας απαριθμήσω κάποια: (α) Η μείωση των ανισοτήτων πρέπει να έχει γεωγραφικό, διαστρωματικό χαρακτήρα ή προσωπικό; Το ζήτημα είναι βέβαια τεράστιο και το μόνο το οποίο μπορεί να πει κανείς εδώ είναι ότι μία πολιτική γεωγραφικής αναδιανομής είναι αναγκαία στο βαθμό που έχει αποτύχει η πολιτική μείωσης των διαπροσωπικών ανισοτήτων. Η περιφερειακή πολιτική και στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει λόγο ύπαρξης

το είδος, η μορφή της αναδιανεμητικής λειτουργίας θα είναι τελείως διαφορετικά αν στόχος είναι π.χ. η δημοσιονομική εξισορρόπηση ή ένα ελάχιστο κατά κεφαλή εισόδημα ή η παροχή σε όλους τους κατοίκους της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενός ελάχιστου ποσού δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών (π.χ. νοσοκομείων αλλά και τεχνολογικής υποδομής).

(δ) Η προσπάθεια μείωσης των ανισοτήτων πρέπει να γίνεται μέσω διαφορετικής φορολόγησης ή μέσω των δαπανών του προϋπολογισμού; Όπως θα αναλυθεί και παρακάτω, η Ευρωπαϊκή Ένωση, επειδή ακριβώς δεν αποτελεί ούτε ομοσπονδία ούτε απλή διακρατική οντότητα, αλλά τελείως πρωτότυπο μόρφωμα, είναι και μοναδική στο ότι ο προϋπολογι-

επειδή δεν υφίσταται η κοινωνική πολιτική που θα μείωνε τις διαπροσωπικές ανισότητες⁹.

(β) Όσο δεν υπάρχει αυτόματος μηχανισμός αναδιανομής, ο οποίος θα αντικατοπτρίζει ασφαλώς το «πολιτικά/κοινωνικά αποδεκτό επίπεδο» αλλά δεν θα αφήνει τον καθορισμό του επιπέδου αυτού στην διαπραγμάτευση, η αναδιανεμητική προσέγγιση δεν αποτελεί παρά μία εκ των υστέρων στήριξη μιας πολιτικής προσέγγισης, αντίστοιχης με αυτήν που αναφέρθηκε προηγουμένως. Μόνο ένας αυτόματος μηχανισμός, ένα σύστημα δημοσιονομικής εξισορρόπησης, διαφοροποιεί την δημοσιονομική λειτουργία από την πολιτική διεκυστίνδα. Ένας τέτοιος μηχανισμός στηρίζεται στην απλή αρχή της εξουδετέρωσης των (σημαντικών) διαφορών ως προς τη συνολική δημοσιονομική ικανότητα κάθε κράτους, του αθροίσματος δηλαδή των φορολογικών εσόδων, διορθωμένων ώστε να λαμβάνονται υπόψη ειδικά φορολογικά βάρη κ.λπ.¹⁰.

(γ) Οι ανισότητες που πρέπει να μειωθούν αναφέρονται στο εισόδημα, στην κατά κεφαλή κατανάλωση, στα διαθέσιμα δημόσια αγαθά και υπηρεσίες, ή στο επίπεδο των εισροών, δηλαδή των «συντελεστών παραγωγής» που καθορίζουν το δυναμικό ανάπτυξης; Είναι προφανές ότι το ύψος, αλλά και

σμός της στο σύνολό του ουσιαστικά δεν ενέχει στοιχεία αναδιανομής υπέρ των λιγότερο πλουσίων. Μόνο ένα τμήμα των δαπανών του προϋπολογισμού – τα Διαρθρωτικά Ταμεία – έχει τέτοιο αναδιανεμητικό χαρακτήρα. Η κατά καιρούς προβολή αιτημάτων από ορισμένα κράτη-μέλη για καινούργιους κοινοτικούς φόρους με προοδευτικό χαρακτήρα έχουν μέχρι στιγμής πέσει στο κενό¹¹.

(ε) Στην περίπτωση επιλογής της αναδιανεμητικής πολιτικής μέσω των δαπανών του προϋπολογισμού, η πολιτική αυτή πρέπει να ασκείται κάθετα ή οριζόντια; Με άλλα λόγια κατευθείαν από τα πλουσιότερα κράτη/περιφέρειες στα λιγότερα ή μέσω μιας κεντρικής διαχειριστικής εξουσίας;

(στ) Η μεταφορά πόρων πρέπει να παίρνει την μορφή άμεσης επιχορήγησης του προϋπολογισμού των φτωχότερων κρατών/περιφερειών ή να περιλαμβάνει συγκεκριμένες δεσμεύσεις ως προς τη χρήση των πόρων αυτών; Η μεταφορά πόρων χωρίς καμμία δέσμευση ως προς τη χρήση τους είναι η μόνη συμβατή προς την ανάγκη εξισορρόπησης της φορολογικής επιβάρυνσης, ενώ η μεταφορά πόρων για συγκεκριμένη χρήση εκφράζει υπαρκτή αναπτυξιακή πολιτική στο κεντρικό επίπεδο, ή χρησιμοποιείται για να δώσει την εντύπω-

ση ύπαρξης τέτοιας πολιτικής. Γενικά, πρόκειται περί μειζονος ζητήματος, που αναφέρεται στη σχετική αποτελεσματικότητα κάθε μορφής μεταφοράς πόρων, στη διασφάλιση των βραχυχρόνιων και μακροχρόνιων συμφερόντων του δότη (που δεν ταυτίζονται αναγκαστικά). Συνδέεται δε με το ζήτημα της υποχρεωτικής ή όχι συμμετοχής στο κόστος κάθε επιδοτούμενης δραστηριότητας της λήπτριας χώρας – ενός θέματος αρχής που ελάχιστα συζητείται παρά τις μεγάλες δημοσιονομικές, και όχι μόνο, συνέπειές του¹².

Αναπτυξιακή προσέγγιση

Εδώ πλέον βρισκόμαστε στην καρδιά της ομοσπονδιακής λογικής. Όπως ακριβώς είναι αυτονόητο ότι στο εσωτερικό ενός ενιαίου κράτους η υπανάπτυξη μιας περιφέρειας αποτελεί και πρόβλημα της κεντρικής εξουσίας, ανεξάρτητα από τις αιτίες της υπανάπτυξης αυτής και ανεξάρτητα από το επικρατούν «πολιτικό παράδειγμα» που θα καθορίσει την έκταση και τη μορφή παρέμβασης, έτσι ακριβώς συμβαίνει ή θα έπρεπε να συμβαίνει και στο εσωτερικό μιας ομοσπονδίας. Η αντιμετώπιση π.χ. της υπανάπτυξης της Θράκης όπως θεωρείται αυτονόητο ότι αποτελεί συγχρόνως πρόβλημα και των τοπικών/περιφερειακών αρχών και της Ελληνικής Κυβέρνησης, έτσι, στο βαθμό που το ιδιόμορφο μόρφωμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει και ομοσπονδιακό χαρακτήρα, θα έπρεπε να αποτελεί και πρόβλημα της ίδιας της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η αποδοχή της λογικής αυτής σε καμμία περίπτωση δεν πρέπει να σημαίνει μετατόπιση της σχετικής ευθύνης επίλυσης του προβλήματος αποκλειστικά στην κεντρικότερη εξουσία. Διαφορετικοί είναι οι σχετικοί ρόλοι των τοπικών, εθνικών και υπερεθνικών αρχών και αποτελεί ιδιαίτερα σημαντικό ζήτημα ο επιμερισμός των ρόλων αυτών ως προς τον καθορισμό των συγκεκριμένων στόχων, τη χάραξη της στρατηγικής, την υλοποίηση, τον έλεγχο. Σε κάθε υφιστάμενη ομοσπονδιακή ή οιονεί ομοσπονδιακή οργάνωση ο επιμερισμός αυτός έχει τις ιδιαιτερότητές του. Υπάρχουν πάντως δύο κοινά σημεία: Η κεντρικότερη μορφή εξουσίας συμμετέχει με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στη χάραξη των θεμελιωδών στρατηγικών στόχων, και αντίθετα δεν συμμετέχει στη λεπτομερή υλοποίηση των στόχων αυτών. Προς το παρόν, ας σημειωθεί μόνο, με όσο γίνεται μεγαλύτερη έμφαση, ότι δεν υπάρχει παράδειγμα ομοσπονδίας όπου την αναλυτική εφαρμογή των προγραμμάτων αναλαμβάνει η κεντρική διοίκηση.

Η θεωρητική ανάλυση των αιτιών της υπανάπτυξης είναι χρήσιμη στο βαθμό που η πολιτική αντιμετώπισης της υπανάπτυξης αποβλέπει στο να αντιμετωπίσει τα αίτια της και όχι απλώς τα συμπτώματά της. Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι διαφορετικές θεωρίες οδηγούν σε διαφορετικές στρατηγικές. Η «νεοκλασική θεωρία» με την έμφαση που δίνει στην κινητικότητα των συντελεστών παραγωγής θα

οδηγούσε σε κίνητρα επενδύσεων και μέτρα αντιμετώπισης των ατελειών της αγοράς εργασίας. Η «νεοκεϋνσιανή» συνταγή θα περιελάμβανε άμεσες επενδύσεις από κρατικές επιχειρήσεις και απευθείας μεταφορά εισοδήματος σε ιδιώτες. Η υποδομή μεταφορών και οι διακλαδικές διασυνδέσεις είναι κεντρικά στοιχεία της προσέγγισης που είναι γνωστή ως «στάδια ανάπτυξης». Η «θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης» τονίζει την ανάγκη αποκέντρωσης της διαχείρισης της περιφερειακής πολιτικής και λήψης μέτρων στον χώρο της εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατάρτισης, κ.ο.κ.¹³.

Αποτελεί βασική μου θέση ότι σπέρματα αυτής της αναπτυξιακής προσέγγισης εισήχθησαν στην κοινοτική πολιτική με την Ενιαία Πράξη αλλά, ακριβώς επειδή η προσπάθεια δεν ολοκληρώθηκε, σήμερα έχουν σε μεγάλο βαθμό αυτοαναιρεθεί. Χωρίς να θέλω να προχωρήσω σε ιστορική ανάλυση σε βάθος, και υπερσηματοποιώντας ασφαλώς, ισχυρίζομαι ότι την εξέλιξη της διαρθρωτικής κοινοτικής πολιτικής από το ξεκίνημά της (που συχνά, και σωστά τοποθετείται το 1975 με τη δημιουργία του Περιφερειακού Ταμείου) χαρακτηρίζουν τρεις φάσεις:

Η πρώτη ήταν η *φάση της «σημιαίας»*, η φάση δηλαδή που τα Ταμεία της Κοινότητας συνέδραμαν (και μάλιστα αρκετά περιθωριακά) τις εθνικές περιφερειακές πολιτικές αποβλέποντας απλώς στην τοποθέτηση της σημαίας της Κοινότητας στο τάδε έργο υποδομής ή το δείνα πρόγραμμα επαγγελματικής κατάρτισης. Οι παρεμβάσεις των Ταμείων (κατεξοχήν του Περιφερειακού Ταμείου, γιατί οι στόχοι των άλλων Ταμείων ήταν ευρύτεροι) καθορίζονταν στο εσωτερικό των προκαθορισμένων εθνικών ποσοτώσεων¹⁴, αφού επιδεικνυόταν απλώς η «επιλεξιμότητα» κάθε συγκεκριμένης δράσης και μάλιστα βάσει ενός «αρνητικού καταλόγου», ενός εσωτερικού κειμένου της Επιτροπής που καθόριζε τις μη επιλέξιμες χρηματοδοτήσεις. Φυσικά αυτά αφορούν στον κανόνα, διότι προβληματισμοί και κάποια συγκεκριμένα πειράματα που προχωρούσαν πολύ πέραν αυτού υπήρξαν και απέτελεσαν χωρίς καμμία αμφιβολία το «εργαστήριο» των μετέπειτα εξελίξεων. Αναφέρομαι στις λεγόμενες «παρεμβάσεις εκτός ποσοτώσεων» για τις περιοχές όπου ήταν συγκεντρωμένη π.χ. η χαλυβουργία ή η ναυπηγική βιομηχανία ή η κλωστοϋφαντουργία¹⁵, και κυρίως στην «ολοκληρωμένη προσέγγιση» με τα περίφημα «Ολοκληρωμένα Μεσογειακά Προγράμματα»¹⁷.

Η δεύτερη ήταν η φάση της Ενιαίας Πράξης, η *φάση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής*. Η εισαγωγή ήδη του νέου όρου της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής στην κοινοτική ορολογία είναι αποτέλεσμα συνειδητής πολιτικής επιλογής: Πρόκειται για όρο με θετικούς συνειρμούς, μια και είναι σχεδόν αυτόματη και αυταπόδεικτη η αποδοχή της «συνοχής» ως προϋπόθεσης περαιτέρω ολοκλήρωσης, και με αρκετή αορισία ώστε να επιτρέπει πολλαπλές ερμηνείες (ας σημειωθεί πάντως ότι το μόνο υποχρεωτικό αναπόσπαστο στοιχείο της συνοχής, δεδομένου ότι ορίζεται σαφώς στο άρθρο 130Α της

νέας Συνθήκης είναι η «μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης των διαφόρων περιοχών και η μείωση της καθυστέρησης των πλέον μειονεκτικών περιοχών, συμπεριλαμβανομένων των αγροτικών περιοχών»). Το σημαντικότερο πλεονέκτημα της εισαγωγής του νέου αυτού όρου είναι ότι έτσι αποφεύγεται η χρήση του όρου σύγκλιση, όρος ο οποίος, όχι μόνο έχει πλήθος αντιφατικών ερμηνειών¹⁸, αλλά, κυρίως, δεν είναι πολιτικά ουδέτερος, μια και χρησιμοποιήθηκε πάντοτε από τη σχολή εκείνη που θεωρεί ότι αναγκαία αλλά και ικανή συνθήκη για τη μείωση της ανισότητας των επιπέδων ανάπτυξης είναι η *ονομαστική σύγκλιση*.

Ο στόχος της μείωσης των περιφερειακών ανισοτήτων έγινε πρωταρχικός στόχος της ίδιας της Κοινότητας, εταίρου πλέον μαζί με το κράτος και την περιφέρεια στην επιχείρηση αντιμετώπισης του αναπτυξιακού προβλήματος, με καθοριστικές *a priori* συνέπειες (α) την ανάγκη αναζήτησης πραγματικού οικονομικού αποτελέσματος από τη δράση των διαρθρωτικών παρεμβάσεων, που βεβαίως προϋποθέτει με τη σειρά του αύξηση των πόρων ώστε να αποκτήσουν ένα ελάχιστο κρίσιμο μακροοικονομικά μέγεθος, συγκέντρωση των πόρων αυτών εκεί όπου οι μεγαλύτερες ανάγκες αλλά και μεσοπρόθεσμο προγραμματισμό, και (β) την εισαγωγή της διάστασης της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής στη διαμόρφωση και υλοποίηση της κοινοτικής πολιτικής σε όλους τους τομείς¹⁹.

Η τρίτη φάση, η φάση που συνδυάστηκε με την Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και κυρίως με τα συγκλονιστικά πολιτικά γεγονότα που άλλαξαν κυριολεκτικά τον πολιτικό χάρτη της Ευρώπης είναι η *φάση της σύγκλισης*. Και αυτό διότι από τη μια πλευρά η ρητορική ήταν αυτή της εμμέδωσης και εμβάθυνσης των προηγούμενων βημάτων μαζί με περαιτέρω αύξηση και μάλιστα ιδιαίτερα σημαντική των διατεθειμένων πόρων, από την άλλη όμως, βασικές αρχές της φάσης της συνοχής είτε δεν εφαρμόστηκαν, είτε παραμορφώθηκαν. Θα ήθελα να παραθέσω κάποια τέτοια παραδείγματα:

1) Η ίδια η λογική της συνοχής και της *προσέγγισης κατά στόχους* που υιοθετήθηκε θα έπρεπε να είχε οδηγήσει στην *κατάργηση* των τριών Διαρθρωτικών Ταμείων και στην δημιουργία ταμείων ή καλύτερα γραμμών προϋπολογισμού κατά στόχο: Ανάπτυξη των λιγότερο αναπτυγμένων περιφερειών, αντιμετώπιση των περιφερειακών προβλημάτων που προκύπτουν από την αποβιομηχάνιση κ.λπ. Αποτελεί τουλάχιστο λογική αντίφαση η παράλληλη διατήρηση τριών ξεχωριστών Ταμείων (με διαφορετικούς στόχους, τρόπους λειτουργίας, «συνομιλητές» στις εθνικές και περιφερειακές διοικήσεις) με την υιοθέτηση γενικών στόχων, τους οποίους θεωρητικά θα έπρεπε να επιδιώκει η κοινοτική πολιτική συνολικά. Δεν νοείται από την μια να λέγεται ότι επιλέξιμες είναι πλέον όλες οι δραστηριότητες και προτεραιότητα θα δίνεται σε εκείνες τις δραστηριότητες που επιλέγονται, κατά πρώτο λόγο, από τις εθνικές και περιφερειακές αρχές, και από την

άλλη πλευρά να επιτρέπεται να διατηρούνται λίγο-πολύ αναλλοίωτα τα μερίδια κάθε Ταμείου (και αντίστοιχα κάθε κατηγορίας δράσης, π.χ. υποδομή μεταφορών, επαγγελματική κατάρτιση) στο σύνολο της κοινοτικής χρηματοδότησης. Τη λογικά αυτονόητη αποδοχή της κατάργησης των επιμέρους Ταμείων και την υιοθέτηση μιας πλήρως «ολοκληρωμένης» προσέγγισης όμως δεν επέτρεψαν οι πιέσεις ένθεν και κείθεν των Βρυξελλών και οι ιδιόρρυθμες πελατειακές σχέσεις που επί σειρά ετών είχαν καλλιεργηθεί. Όχι μόνο δεν καταργήθηκαν τα Ταμεία αλλά δημιουργήθηκαν και δύο καινούργια: Το ειδικό διαρθρωτικό Ταμείο για την αλιεία και βεβαίως από την ίδια τη Συνθήκη του Maastricht, το περίφημο Ταμείο Συνοχής.

Όπως θα υποστηρίξω στις επόμενες παραγράφους, θεωρώ ότι η δημιουργία του Ταμείου Συνοχής αποτελεί οπισθοδρόμηση στην πορεία προς την οικονομική και κοινωνική συνοχή. Οπισθοδρόμηση αλλά και, φοβάμαι, προπλάσμα του μέλλοντος. Διότι οπισθοδρόμηση αποτελεί η χρηματοδότηση από αυτό δραστηριοτήτων σε ορισμένους μόνο τομείς, οπισθοδρόμηση αποτελεί και η συμμετοχή σε αυτό κρατών και όχι περιφερειών, οπισθοδρόμηση αποτελεί και η χρηματοδότηση σχεδίων και όχι προγραμμάτων, και βεβαίως, οπισθοδρόμηση και απομάκρυνση από τις θεμελιωδέστερες αρχές της συνοχής αποτελεί η για πρώτη φορά επισημοποίηση της αρχής της μακροοικονομικής «αιρεσιμότητας» (*conditionality*). Προς το παρόν, ας σημειωθεί μόνο ότι και η ίδια η επιλογή του ονόματός του είναι ατυχής, μιας και υπονοεί ότι *a contrario* τα άλλα Ταμεία δεν αποβλέπουν στη συνοχή!

2) Ο στόχος της ανάπτυξης μιας συγκεκριμένης περιοχής ως επαρκής απ' εαυτού λόγος για την κοινοτική παρέμβαση νοθεύτηκε από τη σύνδεση της δράσης του Ταμείου Συνοχής με συγκεκριμένες «εξωτερικές δυσοικονομίες» (*externalities*) σε δύο, αναμφισβήτητα σημαντικούς αλλά άσχετους με την ανάπτυξη αυτή καθεαυτή, τομείς – την υποδομή μεταφορών και το περιβάλλον. Η υποχρεωτική αυτή χρηματοδότηση από το Ταμείο Συνοχής δραστηριοτήτων σε δύο μόνο τομείς εξηγείται από το συσχετισμό δυνάμεων της στιγμής. Η αναφορά στην υποδομή μεταφορών εξηγείται από το καθολικό ενδιαφέρον, ιδιαίτερα των περισσότερων αναπτυγμένων χωρών στη βελτίωση των δικτύων μεταφορών ως συμπλήρωμα και απαραίτητη προϋπόθεση της ολοκλήρωσης της εσωτερικής αγοράς, η δε αναφορά στο περιβάλλον εξηγείται από την προσπάθεια αντιμετώπισης της μόνιμης άρνησης της Ισπανίας να αποδεχθεί οποιαδήποτε νέα απόφαση στον τομέα αυτόν αν δεν ανελάμβανε ο κοινοτικός προϋπολογισμός το σχετικό κόστος. Εκείνο όμως το οποίο έχει σημασία είναι ότι, όπως αναφέρθηκε ήδη, η ανάπτυξη μιας περιφέρειας δεν αποτελεί πλέον στόχο *per se*, και ως εκ τούτου η χρηματοδότηση από την Κοινότητα των αναγκών για την ανάπτυξη έργων δεν αποτελεί πλέον υποχρέωση της Κοινότητας, αλλά απλώς αποφασίζεται για άλλους λόγους η χρηματοδό-

τηση κάποιων έργων που, ελπίζεται βέβαια ότι θα συμβάλουν και στην γενικότερη ανάπτυξη.

3) Η αρχή της *συγκέντρωσης των πόρων* ελάχιστα ακολουθήθηκε μια και αφενός διατηρήθηκαν καταστάσεις όπως π.χ. η κατά κεφαλή συμμετοχή των Διαρθρωτικών Ταμείων στην Ιρλανδία που είναι 50% μεγαλύτερη από ότι στην Ελλάδα, παρ' όλο ότι το κατά κεφαλή Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν στην Ιρλανδία είναι κατά 18% μεγαλύτερο του ελληνικού³⁰, αφετέρου δε ο χάρτης των περιφερειών του «στόχου 1» διευρύνθηκε ώστε να περιλάβει όχι μόνο τα νέα γερμανικά κρατίδια αλλά και πρόσθετες περιοχές της Ισπανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου καθώς και περιοχές του Βελγίου, της Γαλλίας και των Κάτω Χωρών. Έτσι, αν συνυπολογιστούν και οι περιοχές των Σκανδιναβικών χωρών που εμπίπτουν στον «στόχο 6» που είναι ισότιμος με τον «στόχο 1», οι μόνες χώρες που δεν έχουν περιοχές του «στόχου 1» είναι η Δανία, το Λουξεμβούργο και η Αυστρία!

4) Ο γεωγραφικός καθορισμός του πεδίου δράσης των Ταμείων σε *επίπεδο περιφερειών*, οι οποίες καλύπτουν ορισμένα αντικειμενικά κριτήρια (έστω και αν αυτό οδηγεί στην κάλυψη συνολικά κάποιων χωρών) αντικαθίσταται σταδιακά από τον καθορισμό του πεδίου δράσης σε επίπεδο κρατών, των οποίων το μέσο εισοδήμα είναι χαμηλότερο ορισμένου ποσοστού του κοινοτικού μέσου. Η πολυδιαφημισμένη πορεία προς την Ευρώπη των περιφερειών οπισθοδρομεί προς την γνωστή και πανίσχυρη Ευρώπη των κρατών.

5) Ο *προγραμματισμός* ως βασική μέθοδος δράσης με τρία ορατά και ξεχωριστά στάδια (α) Αναπτυξιακό Πρόγραμμα της περιφέρειας, β) Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης, γ) Λειτουργικά Προγράμματα) συχνά (ευτυχώς όχι πάντα) καταλήγει να είναι μία απλή διαδικασία *in vitro*, μία τυπικά απαραίτητη, και τίποτα περισσότερο, «γυμναστική». Το Αναπτυξιακό Πρόγραμμα είναι τις περισσότερες φορές κείμενο με θεωρητική μόνο αξία διότι το δεύτερο στάδιο – το Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης – το οποίο θα έπρεπε να περιλαμβάνει αφενός μεν, και κυρίως, τις εθνικές πρωτοβουλίες, αφετέρου δε τις «κοινοτικές πρωτοβουλίες»³¹ – αυτονομείται και καθίσταται το αποκλειστικό σημείο προγραμματισμού (στην καλύτερη περίπτωση) ή καταλόγου έργων προς χρηματοδότηση. Σε ορισμένα δε κράτη-μέλη (ιδιαίτερα, αλλά όχι αποκλειστικά στην περίπτωση των κρατιδίων της άλλοτε Ανατολικής Γερμανίας) αποτελεί μία, τρόπον τινά, κοινοτική επικύρωση των εθνικών επιλογών, ενώ σε άλλα κράτη-μέλη, τον πρώτο και κύριο λόγο στην κατάρτισή του έχουν οι υπάλληλοι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Τα λειτουργικά προγράμματα, ενώ θα έπρεπε να είναι στάδιο υλοποίησης των βασικών στρατηγικών επιλογών και, συνεπώς, την ευθύνη τους να έχουν οι «πλησιέστερες προς τον πολίτη αρχές», αποτελούν συχνά τη συνέχεια και ολοκλήρωση του αποφασιστικού ρόλου των υπαλλήλων της Επιτροπής.

Τέλος, το Ταμείο Συνοχής επισημοποιεί την επιστροφή προς τα πίσω, την χρηματοδότηση δηλαδή σχεδίων και όχι προ-

γραμμάτων (με συνεπαγόμενα ερωτήματα του είδους τι αποτελεί σχέδιο, ο δρόμος Αθηνών-Πάτρας, ή 30 χιλιόμετρα του δρόμου αυτού για τα οποία έχει εξασφαλιστεί προς το παρόν η χρηματοδότηση).

6) Η *ολοκληρωμένη προσέγγιση* εγκαταλείπεται πλήρως μια και οι ρυθμοί απορρόφησης που εμφανίζει όπου χρησιμοποιήθηκε είναι σχετικά χαμηλότεροι. Η αποκλειστική έμφαση στους ρυθμούς απορρόφησης είναι ίσως το μόνο σημείο όπου όλοι οι εμπλεκόμενοι εταίροι μοιάζει να συμφωνούν. Άλλωστε, ο ορισμός της απορροφητικότητας δεν είναι διόλου σαφής κι έτσι επιτρέπει συγχρόνως θριαμβολογίες των εκάστοτε διαχειριζομένων τα σχετικά προγράμματα και κριτική των αντιπολιτευομένων. Δεδομένου ότι τα στάδια υλοποίησης μιας κατ' αρχήν στρατηγικής επιλογής είναι πολλά, το «ποσοστό απορροφητικότητας» είναι διαφορετικό ανάλογα με το τι συγκρίνεται με τι.

Η ίδια αυτή προσήλωση στον στόχο της απορρόφησης, η ταύτιση δηλαδή της διαρθρωτικής παρέμβασης με τη μείωση των ελλειμμάτων, οδηγεί στην περίπτωση της Ελλάδας στη σχεδόν αποκλειστική έμφαση στα λεγόμενα μεγάλα έργα. Οι πάντες, κυβέρνηση και αντιπολίτευση, πολιτικοί και τεχνοκράτες-αξιολογητές μοιάζει να συμφωνούν ως προς την ανάγκη εγκατάλειψης των μικρών, περιφερειακών έργων «που απέβλεπαν απλώς στην διαιώνιση πελατειακών καταστάσεων» και λησμονούν ότι αυτά τα μικρά περιφερειακά έργα είναι που άλλαξαν άρδην το ίδιο το αντικείμενο δράσης των τοπικών και περιφερειακών αρχών, και ότι η διαδικασία ανάπτυξης αν δεν στηριχθεί στην ενεργοποίηση του ενδογενούς δυναμικού, απλούστατα, δεν μπορεί να υπάρξει.

7) Εκεί όπου η σύγχυση είναι τεράστια είναι ως προς το σχετικό *ρόλο των εταίρων*. Κανείς δεν αποσαφίνισε σε καμμία φάση τους ρόλους αυτούς, με αποτέλεσμα ο καθορισμός να εναπόκειται αποκλειστικά στους εκάστοτε σιγχητισμούς δυνάμεων. Έτσι, έχουμε περιπτώσεις κρατών-μελών (κλασσικότερο παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση των Länder της άλλοτε Ανατολικής Γερμανίας), όπου η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δεν κάνει τίποτα περισσότερο από το να επικυρώνει αποφάσεις που πάρθηκαν χωρίς ούτε προσχηματικά τη συμμετοχή της, και άλλες περιπτώσεις κρατών-μελών όπου ο τελευταίος υπάλληλος της Επιτροπής αποφασίζει για τα πάντα υποκαθιστώντας εκλεγμένες αρχές σε όλα τα επίπεδα. Συχνά δε κάτι τέτοιο γίνεται με την ενθάρρυνση και των εθνικών αρχών διότι θεωρείται ότι μια απόφαση των Βρυξελλών έχει μεγαλύτερο κύρος και ελπίδες υλοποίησης.

Πρόκειται για μεγάλης σημασίας ζήτημα όπου, στο βωμό μιας βραχυχρόνιας αποτελεσματικότητας, θυσιάζονται στοιχειώδεις αρχές δημοκρατικής ευθύνης, αλλά και η ίδια η αναπτυξιακή διαδικασία, μια και σήμερα πλέον όλοι γνωρίζουν ότι ανάπτυξη με «άνωθεν» εντολές δεν νοείται. Η αρχική σύλληψη – εθνικές στρατηγικές επιλογές, κοινοτική συνδρομή βάσει πολυετούς προγραμματικής δέσμευσης, υλο-

ποίηση από την πλησιέστερη στον πολίτη αρχή – μεταλλασσόμενη στην πανεξουσία του αρμόδιου υπαλλήλου της Επιτροπής, και όταν δεν ακυρώνει, μειώνει σημαντικά την εμβέλεια της αναπτυξιακής προσπάθειας. Επιπλέον δε, όσο και αν φαίνεται παράδοξο, κινδυνεύει να οδηγήσει μακροπρόθεσμα σε «αντι-ευρωπαϊσμό», αντίστοιχο του «αντι-αμερικανισμού» που δημιούργησε η αμερικανική βοήθεια την πρώτη μεταπολεμική περίοδο.

8) Το σημείο όπου η οπισθοδρόμηση είναι περισσότερο εμφανής και, πιστεύω, ιδιαίτερα επικίνδυνη, είναι η είσοδος στην εικόνα της αρχής της *μακροοικονομικής αιρεσιμότητας* (conditionality). Ενώ είναι απόλυτα θεμιτό η κοινοτική χρη-

μόρφωση και υλοποίηση (κατά την Συνθήκη του Maastricht²²) απλούστατα ουδέποτε εφαρμόστηκε. Δεν τον ήθελαν φυσικά οι πλουσιότερες χώρες, αλλά δεν τον επεδίωξαν ιδιαίτερα ούτε και οι φτωχότερες, φοβούμενες ότι κάτι τέτοιο θα μείωνε τη διαπραγματευτική τους θέση στο μείζον – τους πόρους των Ταμείων. Έτσι, ο κοινοτικός προϋπολογισμός από πλευράς δομής των εσόδων παραμένει «αναποδιστικός» (ή «αντιπροοδευτικός» – «regressive»), ή, έστω, οριακά «προοδευτικός», και οι υπόλοιπες (εκτός Διαρθρωτικών Ταμείων) δαπάνες του κοινοτικού προϋπολογισμού το ίδιο.

Αξίζει να σταθεί κανείς κάπως προσεκτικότερα σε καθένα από τα σημεία αυτά. Ο κοινοτικός προϋπολογισμός δεν είναι

ματοδότηση να συνοδεύεται από στενή παρακολούθηση της συγκεκριμένης χρήσης των πόρων, από κάθε φύσεως και μορφής ελέγχους και, βεβαίως από αξιολόγηση (κυρίως *ex ante*, δηλαδή των προσδοκώμενων αποτελεσμάτων, μια και η *ex post* είναι ουσιαστικά αδύνατη λόγω του εξ ορισμού μακροπρόθεσμου χαρακτήρα κάθε αναπτυξιακής παρέμβασης), η σύνδεση της χρηματοδότησης ή της συνέχισης της χρηματοδότησης με την τήρηση συγκεκριμένης μακροοικονομικής πολιτικής από τη χώρα υποδοχής είναι ριζικά αντίθετη με την ίδια τη λογική της αναπτυξιακής δράσης της Κοινότητας και προσιδιάζει αποκλειστικά σε δανειοδοτικούς ή άλλους μηχανισμούς *εξωτερικής βοήθειας*. Αντί για περαιτέρω ανάλυση σάς σημειώνω απλώς πόσο παράταιρη θα φάνταζε η επιβολή μακροοικονομικής αιρεσιμότητας στις χώρες υποδοχής των παροχών του Αγροτικού Ταμείου, ή ακόμα περισσότερο πώς θα ακουγόταν αν οι επιχορηγήσεις του κρατικού προϋπολογισμού προς π.χ. την Θράκη στην περίπτωση επιδείνωσης της οικονομικής κατάστασης της περιοχής όχι μόνο δεν αύξαναν αλλά μειωνόταν!

9) Τέλος, ο περιβόητος *συνυπολογισμός της διάστασης της συνοχής* στην υλοποίηση (κατά την Ενιαία Πρόξη), στην δια-

ούτε αντίστοιχος ενός εθνικού προϋπολογισμού, ούτε οποιουδήποτε διεθνούς οργανισμού. Το συνολικό ύψος του αντιστοιχεί μόλις στο 1.3% του αθροίσματος των Ακαθάριστων Εγχώριων Προϊόντων των κρατών-μελών έναντι τουλάχιστον 10-15% στις διάφορες ομοσπονδίες²³. Ο προϋπολογισμός της Ε.Ε. ενέχει έντονα χαρακτηριστικά τόσο ομοσπονδιακής όσο και διακρατικής φύσεως, και από αυτή την άποψη αποτελεί κλασσική έκφραση του διυκού χαρακτήρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ίδια η εξέλιξη δε της δομής του απεικονίζει κατά κάποιο τρόπο και την εξέλιξη της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Έσοδα του κοινοτικού προϋπολογισμού αποτελούν *πρώτο* οι λεγόμενοι «παραδοσιακοί πόροι», οι πόροι δηλαδή που έχουν ταυτιστεί με την αρχική περίοδο της ΕΟΚ, *δεύτερο* ένα σταθερό ποσοστό της ενιαίας για όλα τα κράτη-μέλη φορολογητέας βάσης του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας (για την ακρίβεια μία συνεισφορά των κρατικών προϋπολογισμών που προκύπτει βάσει της θεωρητικής βάσης του Φ.Π.Α.), και *τρίτο*, (από το 1988) μία κρατική συνεισφορά που υπολογίζεται βάσει του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος κάθε χώρας. Όπως φαίνεται και στον Πίνακα 1 που ακολουθεί χα-

ρακτηριστικό των «παραδοσιακών πόρων» είναι ότι φθίνουν, αν όχι σε απόλυτα μεγέθη, σίγουρα ως ποσοστό των συνολικών πόρων. Το 1994 κάλυπταν το 22% των συνολικών εσόδων, ενώ το 1981, την χρονιά εισόδου της Ελλάδας, το αντίστοιχο ποσοστό ήταν διπλάσιο. Βασική πηγή εσόδων του προϋπολογισμού αποτελεί η «βάση του Φ.Π.Α.», που καλύπτει περισσότερο από 50%.

Από πλευράς δαπανών, η δαπάνη για τη στήριξη της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής συνεχίζει να καλύπτει το μεγαλύτερο τμήμα του προϋπολογισμού, ο ρυθμός αύξησής της όμως είναι μικρότερος του συνολικού κι έτσι το σχετικό μερίδιο φθίνει (σήμερα περίπου 50%, έναντι 55% το 1991, 60% το 1988 και 65% το 1980). Άλλωστε, η ΚΑΠ παραμένει η μόνη ολοκληρωμένη κοινοτική πολιτική, με την έννοια της (σχεδόν) πλήρους μεταβίβασης της σχετικής αρμοδιότητας από το εθνικό στο υπερεθνικό πεδίο. Ο ρυθμός αύξησης της δαπάνης των διαρθρωτικών ταμείων αυξάνει ταχύτερα του συνολικού ρυθμού (17% το 1981, 26% το 1994), με αποτέλεσμα, δεδομένης της αύξησης του συνολικού προϋπολογισμού, να πενταπλασιαστούν σχεδόν από το 1981 μέχρι σήμερα. Τους υψηλότερους ρυθμούς αύξησης πάντως έχουν οι δαπάνες για την Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη και, πρόσφατα, οι δαπάνες για συνεργασία με εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης χώρες, τα σχετικά μερίδια όμως στο σύνολο του προϋπολογισμού παραμένουν σχετικά χαμηλά (4.1% και 6.2% αντίστοιχα).

Εκείνο το οποίο για τις ανάγκες της εργασίας αυτής αξίζει να ερευνηθεί σε κάπως μεγαλύτερο βάθος είναι ο προσοδευτικός ή όχι χαρακτήρας των στοιχείων που συνθέτουν τον

κοινοτικό προϋπολογισμό. Προς τον σκοπό αυτό παρουσιάζονται δύο προσεγγίσεις: Η πρώτη στηρίζεται σε μία απλή παράθεση των μεριδίων αφενός της Ελλάδας (της φτωχότερης από πλευράς Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος χώρας της Ε.Ε.), και αφετέρου των τεσσάρων φτωχότερων κρατών-μελών (Ελλάδας, Πορτογαλίας, Ιρλανδίας και Ισπανίας) σε κάθε τμήμα των εσόδων και των δαπανών ξεχωριστά και η σύγκριση των ποσοστών αυτών με τα μερίδια συμμετοχής των κρατών αυτών στο άθροισμα των ΑΕΠ της Κοινότητας (Πίνακας 2).

Από τη σύγκριση αυτή προκύπτει ότι, όσον αφορά την Ελλάδα, η «προσοδευτικότητα» του κοινοτικού προϋπολογισμού είναι αναμφισβήτητη, μια και η μεν συμμετοχή της σε κάθε κατηγορία εσόδων είναι χαμηλότερη της συμμετοχής της στο ΑΕΠ της Κοινότητας, αντίστοιχα δε οι απολαβές της από κάθε κατηγορία δαπανών (με μοναδικές εξαιρέσεις δύο κατηγορίες αγροτικών προϊόντων) είναι ασύγκριτα μεγαλύτερες της συμμετοχής στο ΑΕΠ. Έναντι συμμετοχής της στο κοινοτικό ΑΕΠ κατά 1.8%, η Ελλάδα συμμετέχει κατά 1.5% στα έσοδα του προϋπολογισμού, και εισπράττει το 7.5% των δαπανών της ΚΑΠ (με τεράστια διακύμανση όμως κατά προϊόν που κυμαίνεται από 42% του καπνού και 27% των οπωροκηπευτικών μέχρι 0.2% των γαλακτοκομικών), το 11.5% των Διαρθρωτικών Ταμείων (14% του Περιφερειακού Ταμείου, 8% του Κοινωνικού Ταμείου και 11.5% του τμήματος προσανατολισμού του FEOGA). Ανάλογα ως προς τις γενικές τάσεις, αλλά με πολύ λιγότερο εντυπωσιακά αποτελέσματα, ισχύουν και για τις τέσσερις φτωχότερες χώρες (Eur4 στον Πίνακα 2).

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΕΣΟΔΑ - ΔΑΠΑΝΕΣ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ

	m.ecu	Ρυθμός Αύξησης (1982=100)	Μερίδιο (%)
Δαπάνες			
Σύνολο	72874.8	326	100
Λειτουργία	3644.7	343	5.0
ΕΓΤΠΕ-Εγγυήσεις	36297.0	293	49.8
Διαρθρωτικά Ταμεία	18912.1	463	26.0
Κοινωνικές ενέργειες	587.0	327	0.8
Έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη	3015.9	681	4.1
Συνεργασία	4521.7	503	6.2
Άλλες δαπάνες	5896.4	180	8.1
Έσοδα			
Σύνολο	66002.1	308	100
Γεωργικές εισφορές	922.5	61	1.4
Εισφορές ζάχαρης,ισογλυκόζης	1382.1	196	2.1
Δασμοί	12420	182	18.8
Πόρος ΦΠΑ τρέχοντος έτους	36313.5	303	55.0
Πόρος ΑΕΠ τρέχοντος έτους	18454.6	...	28.0

Πηγή πρωτογενών στοιχείων:

Ελεγκτικό Συνέδριο, Ετήσιες Εκθέσεις, JO, διάφορα τεύχη.

Η παράθεση των στοιχείων που προηγήθηκε δείχνει μεν σαφώς ότι οι φτωχότερες χώρες της Ε.Ε. δεν βλάπτονται από τη λειτουργία του κοινοτικού προϋπολογισμού, και σε πολλές περιπτώσεις ωφελούνται ιδιαίτερα, αλλά προκειμένου να ερευνηθεί ο βαθμός προοδευτικότητας των επιμέρους στοιχείων του προϋπολογισμού ορθότερη επιστημονικά μέθοδος είναι η συσχέτιση των στοιχείων αυτών – και της εξέλιξής τους – με το ΑΕΠ κάθε κράτους-μέλους.

Τα αποτελέσματα της συσχέτισης αυτής παρουσιάζονται στα δύο διαγράμματα που ακολουθούν. Στο πρώτο δίνεται ο συντελεστής συσχέτισης ανάμεσα στο κατά κεφαλή ΑΕΠ της τελευταίας τριετίας με κάθε τμήμα των εσόδων και των δαπανών ξεχωριστά, στο δεύτερο παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη του συντελεστή συσχέτισης για το σύνολο των εσόδων, το σύνολο των δαπανών, τις δαπάνες του Γεωργικού Ταμείου και τις δαπάνες των Διαρθρωτικών Ταμείων συνολικά την περίοδο 1981-1994.

Τα συμπεράσματα από την ανάλυση αυτή είναι ενδιαφέροντα. (α) Η συσχέτιση των εσόδων με το κατά κεφαλή εισόδημα είναι μεν θετική (τα κράτη-μέλη με το μεγαλύτερο κατά κεφαλή εισόδημα συνεισφέρουν αναλογικά περισσότερα),

αλλά εξαιρετικά χαμηλή, παρά κάποια αύξηση τα τελευταία χρόνια, (β) Ο βαθμός συσχέτισης του συνόλου των δαπανών της ΚΑΠ είναι ουσιαστικά μηδενικός, και αυτό διότι για ορισμένα προϊόντα (με πρώτα βέβαια τα γαλακτοκομικά και τη ζάχαρη) η συσχέτιση είναι ιδιαίτερα θετική (οι εισπράξεις των πλουσιότερων είναι αναλογικά μεγαλύτερες), ενώ για άλλα (κυρίως οπωροκηπευτικά και καπνό) ο συντελεστής συσχέτισης είναι αρνητικός και ιδιαίτερα υψηλός, (γ) Όπως αναμενόταν, ο συντελεστής συσχέτισης των Διαρθρωτικών Ταμείων είναι σημαντικά αρνητικός, και μάλιστα με σημαντική αύξηση από το 1989, το έτος έναρξης εφαρμογής των αναμορφωμένων Ταμείων και του «πρώτου πακέτου Delors», (δ) Αποτέλεσμα κατά κύριο λόγο της βελτίωσης της σχετικής θέσης των διαρθρωτικών Ταμείων και της βελτίωσης στο εσωτερικό των Ταμείων αυτών της σχετικής θέσης των λιγότερο αναπτυγμένων κρατών-μελών είναι το ότι ο συντελεστής συσχέτισης για το σύνολο των δαπανών είναι πλέον αρνητικός (μεγαλύτερες αναλογικά απολαβές για τις φτωχότερες χώρες), αν και σε χαμηλά πάντοτε επίπεδα.

Εκείνο το οποίο θα πρέπει με μεγάλη έμφαση να τονιστεί εί-

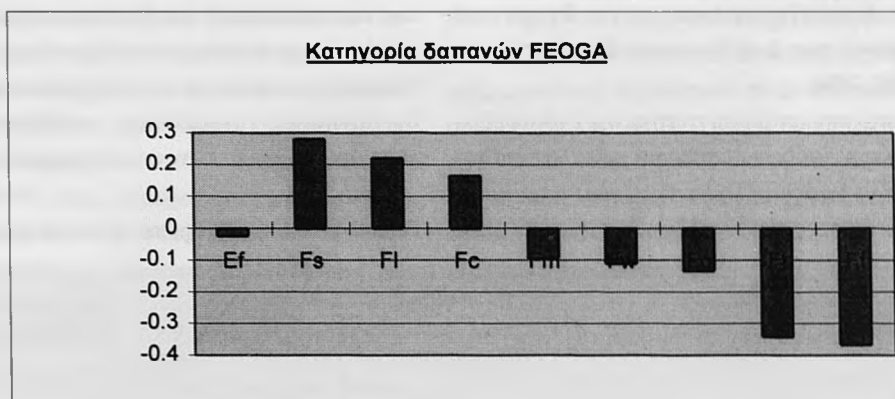
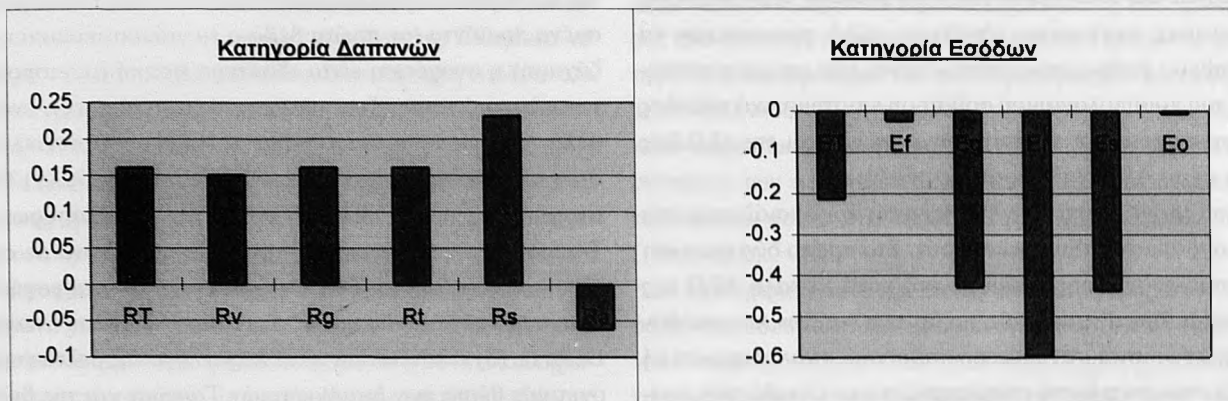
ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΜΕΡΙΔΙΟ ΕΛΛΑΔΑΣ ΚΑΙ EUR4 (ΕΛΛΑΔΑ, ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ, ΙΡΛΑΝΔΙΑ, ΙΣΠΑΝΙΑ) ΣΤΟ
ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΕΓΧΩΡΙΟ ΠΡΟΪΟΝ ΤΗΣ ΕΥΡ. ΈΝΩΣΗΣ
ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟ

	Ελλάδα (%)	Eur4 (%)
Ακαθάριστο εγχώριο προϊόν σε τιμές αγοράς (PPS) (1991-1993)	1.82	13.31
Σύνολο των εσόδων του προϋπολογισμού (1991-1994)	1.47	12.07
Έσοδα στη βάση ΦΠΑ (1992-1994)	1.63	13.39
Έσοδα στη βάση ΑΕΠ (1992-1994)	1.34	11.18
Έσοδα από δασμούς (1992-1994)	1.28	8.31
Έσοδα από ζάχαρη (1992-1994)	1.56	6.98
Έσοδα γεωργ.εισφορών (1992-1994)	0.76	21.91
Σύνολο των δαπανών του προϋπολογισμού (1991-1994)	7.58	29.92
Δαπάνες συνόλου FEOGA-εγγυήσεις (1991-1994)	7.54	25.49
Σιτηρά	2.63	13.17
Ζάχαρη	0.50	6.29
Λιπαρές	8.02	35.02
Οπωροκηπευτικά	27.38	52.14
Κρασί	3.24	40.19
Καπνός	41.56	51.82
Γαλακτοκομικά	0.20	9.57
Κρέατα κ.λπ.	3.40	30.79
Διαρθρωτικά Ταμεία (Υποχρεώσεις) (1991-1994)	11.54	53.23
FEOGA-προσανατολισμός (1991-1994)	11.52	48.71
Κοινωνικό Ταμείο (1991-1994)	7.97	44.81
Περιφερειακό Ταμείο (1991-1994)	14.01	60.65

Πηγή πρωτογενών στοιχείων: ΑΕΠ: Eurostat,

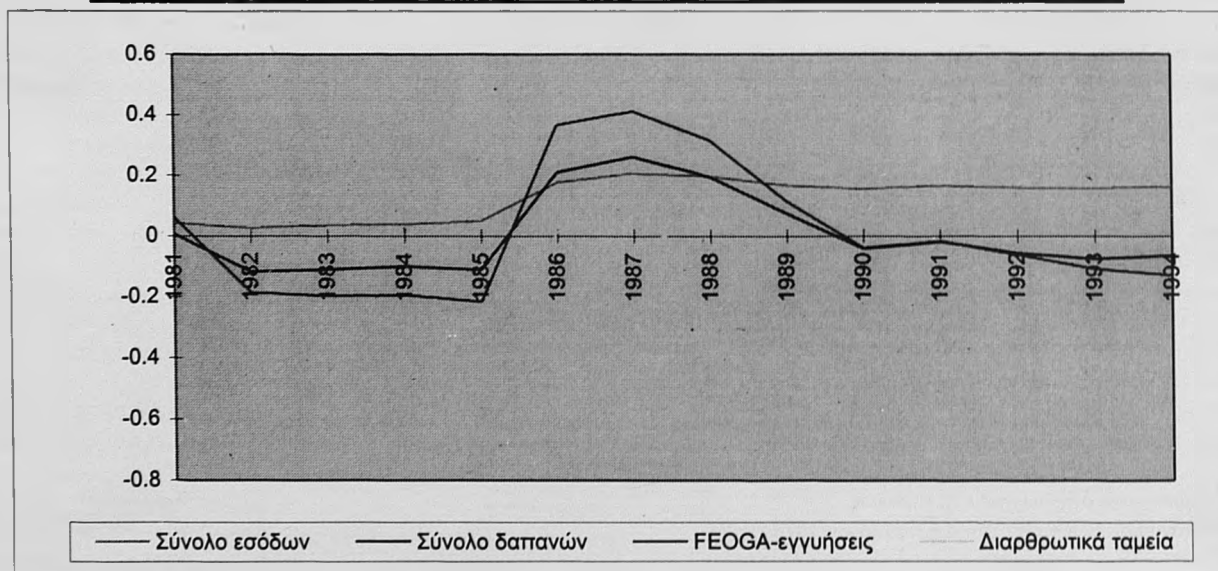
Προϋπολογισμοί: Ελεγκτικό Συνέδριο, Ετήσιες εκθέσεις, JO

Διάγραμμα 1
Συντελεστές Συσχέτισης ΑΕΠ με Εσοδα & Δαπάνες Προϋπολογισμού

Εξήγηση Συντιμήσεων			
RT	Σύνολο εσόδων	ET	Σύνολο εσόδων
Rv	Πόρος ΦΠΑ	Ef	FEOGA-εγγυήσεις
Rg	Πόρος ΑΕΠ	Eg	FEOGA-προσανατ.
Rt	Δασμοί	Er	Περιφερειακό Ταμείο
Rs	Εισφορές Ζάχαρης	Es	Κοινωνικό Ταμείο
Ra	Γεωργικές εισφορές	Eo	Άλλες δαπάνες
		Ef	FEOGA-εγγυήσεις
		Fs	Ζάχαρη
		Fl	Γαλακτοκομικά
		Fc	Σιτηρά
		Fm	Κρέατα
		Fw	Κρασί
		Fo	Λιπαρές ουσίες
		Ft	Καπνός
		Ff	Οπρωροκτητευτικά

Διάγραμμα 2
Συντελεστές Συσχέτισης ΑΕΠ με Συνολικά Εσοδα & Δαπάνες Προϋπ. 1981-1994

ναι ότι ο βαθμός «προοδευτικότητας» των εσόδων και των δαπανών του προϋπολογισμού, και γενικότερα η κατανομή των πόρων και των εξόδων κατά κράτος-μέλος, δεν αποτελεί παρά μερική μόνο εικόνα του κατά πόσο η κάθε κοινοτική πολιτική είναι ή όχι «φιλική προς τη συνοχή». Η παρατήρηση αυτή ισχύει γενικά, αλλά και ιδιαίτερα βέβαια για τις πολιτικές εκείνες που από τη φύση τους δεν έχουν άμεσες επιπτώσεις στο δημοσιονομικό επίπεδο. Το ίδιο όμως ισχύει ακόμα και για την κατεξοχήν δαπανηρή (από πλευράς κοινοτικού προϋπολογισμού) Κοινή Αγροτική Πολιτική. Οι ενισχύσεις στον έμπορο και τον γεωργό που δεν έχουν δημοσιονομικές συνέπειες είναι συχνά σημαντικότερες από

κοινοτικού μέσου! Τρία τέταρτα των συνολικών δημόσιων ερευνητικών προγραμμάτων συγκεντρώνονται στο βιομηχανικό κέντρο της Ευρώπης²⁷.

Αν και κατ' αρχήν τα κοινοτικά ερευνητικά προγράμματα λειτουργούν κάπως εξισορροπητικά (είναι χαρακτηριστικό ότι αντιπροσωπεύουν το 9% της εθνικής προσπάθειας στην περίπτωση της Ελλάδας, και μόλις 0.5% της εθνικής προσπάθειας της Γερμανίας²⁸), μεγιστοποίηση της κοινοτικής συμβολής θα υπήρχε όχι μόνο με αύξηση του αριθμού των χρηματοδοτούμενων ερευνητικών προγραμμάτων που κατευθύνονται στις λιγότερο αναπτυγμένες περιοχές (και αύξηση του αριθμού των εταίρων από τις περιοχές αυτές στα

πλευράς επιπτώσεων. Αναφέρομαι βέβαια στα μέτρα προσαπίας από τις εισαγωγές ομοειδών προϊόντων από εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης χώρες και στα μέτρα ενίσχυσης των εξαγωγών προς εκτός Ε.Ε. χώρες²⁵.

Αλλά και ως προς ένα άλλο μεγάλο (και ταχύτατα αυξανόμενο) τμήμα των δαπανών του κοινοτικού προϋπολογισμού – τις δαπάνες για έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη – η εικόνα που δίνεται από την κατανομή κατά κράτος-μέλος δεν αποτελεί παρά μόνο μερική απεικόνιση των συνεπειών της κοινοτικής αυτής πολιτικής ως προς την οικονομική και κοινωνική συνοχή. Οι διαφορές ως προς την έμφαση στην έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη μεταξύ των κρατών-μελών είναι τεράστιες, με αυξανόμενη συγκέντρωση των σχετικών δραστηριοτήτων στο βιομηχανικό κέντρο της Ευρώπης. Ενδεικτικά αναφέρω ότι, παρά την ολοένα και μεγαλύτερη προσπάθεια των σχετικά φτωχότερων χωρών – στην Ελλάδα η αύξηση μεταξύ 1981 και 1993 του ποσοστού του ΑΕΠ που αντιπροσωπεύουν οι δαπάνες για έρευνα και τεχνολογία ήταν η μεγαλύτερη στην Ευρώπη²⁶ – η κατά κεφαλή δαπάνη σε έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη στις τέσσερις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες κυμαίνεται μεταξύ 13% και 28% του

προγράμματα με αρχικό αποδέκτη φορέα αναπτυγμένης χώρας – διάσταση που δεν συλλαμβάνουν οι κοινοτικές στατιστικές), ούτε βέβαια με εγκατάλειψη της θεμελιώδους για την Κοινότητα αρχής της χρηματοδότησης των «άριστων» προγραμμάτων, αλλά με μεγαλύτερη έμφαση στις σχετικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες και στην ενίσχυση ερευνητικών δραστηριοτήτων περισσότερο σχετικών με τις ανάγκες των λιγότερο αναπτυγμένων περιοχών, και, κυρίως, με ενίσχυση των μηχανισμών μεταφοράς και διάχυσης του know-how²⁹.

Επαναλαμβάνοντας ότι, όπως είναι λάθος να τονίζεται η αναδιανεμητική λειτουργία των Διαρθρωτικών Ταμείων και να αγνοείται η, συχνά αντίστροφη, τάση των άλλων στοιχείων των εσόδων και των δαπανών του κοινοτικού προϋπολογισμού, έτσι, είναι επίσης λάθος να σημειώνεται η αναδιανεμητική λειτουργία μόνο των πολιτικών εκείνων που έχουν δημοσιονομική έκφραση. Είναι γνωστό, και αναφέρθηκε ήδη, ότι η ίδια η «πεμπουσία» της ολοκλήρωσης, η προώθηση της ενιαίας αγοράς δεν μπορεί να θεωρηθεί ουδέτερη από πλευράς συνεπειών στη μείωση του χάσματος ανάπτυξης στο εσωτερικό της Κοινότητας. Και πέραν όμως της ενί-

αίας αγοράς υπάρχουν κοινοτικές πολιτικές, χωρίς (ή με ελάχιστες) δημοσιονομικές συνέπειες, αλλά με σημαντικές αρνητικές (τουλάχιστον βραχυχρόνια) επιπτώσεις στη σχετική ανταγωνιστική θέση των λιγότερο αναπτυγμένων κρατών-μελών.

Τρανό παράδειγμα η *εμπορική πολιτική* της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και γενικότερα η *πολιτική εξωτερικών οικονομικών σχέσεων*, όπου συχνά οι παρεχόμενες στις εκτός Κοινότητας διευκολύνσεις αφορούν σε εκείνα ακριβώς τα προϊόντα, όπου οι λιγότερο αναπτυγμένες κοινοτικές χώρες έχουν σχετικό συγκριτικό πλεονέκτημα³⁰. Άλλωστε, οι αρνητικές αυτές συνέπειες έχουν αναγνωριστεί εδώ και χρόνια, αντί όμως να ληφθούν υπόψη στη διαμόρφωση και την υλοποίηση των σχετικών πολιτικών, επελέγει η μέθοδος της αποζημίωσης, της χρήσης δηλαδή τμήματος των Διαρθρωτικών Ταμείων προς αντιστάθμιση των συνεπειών αυτών, άλλοτε με το εκτός ποσοστώσεως τμήμα του Περιφερειακού Ταμείου, και πρόσφατα με κάποιες από τις «κοινοτικές πρωτοβουλίες»³¹. Η πολιτική όμως όπου αξίζει ασφαλώς να σταθεί κανείς είναι η *πολιτική ανταγωνισμού*. Θεωρητικά η πολιτική ανταγωνισμού, και πιο συγκεκριμένα η πολιτική ως προς τις επιτρεπόμενες από την Κοινότητα κρατικές ενισχύσεις, ευνοεί τις φτωχότερες περιφέρειες, μια και επιτρέπονται οι λεγόμενες «περιφερειακές ενισχύσεις» μόνο στις περιφέρειες αυτές³². Πρόκειται όμως μόνο για θεωρητική αρχή. Το καθεστώς των κρατικών ενισχύσεων είναι εξαιρετικά πολύπλοκο,

και στην πραγματικότητα λειτουργεί υπέρ των πλουσιότερων κρατών-μελών³³. Στον Πίνακα και το Διάγραμμα που ακολουθούν παρουσιάζονται οι κατά κεφαλή *πραγματικές* κρατικές ενισχύσεις σε κάθε κράτος-μέλος, σε απόλυτους αριθμούς και συγκριτικά με το κατά κεφαλή εγχώριο προϊόν των κρατών αυτών, τα συμπεράσματα δε που προκύπτουν είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικά. Έτσι, στην Γερμανία ή το Βέλγιο δίνονται τριπλάσιες ενισχύσεις εκείνων της Ελλάδας³⁴, και πολλαπλάσιες εκείνων της Πορτογαλίας, παρ' όλο ότι το ΑΕΠ κατά κεφαλή στις δύο αυτές χώρες είναι το μισό περίπου εκείνου της Γερμανίας ή του Βελγίου. Αν δε κοιτάξει κανείς τα στοιχεία για τα κρατίδια της πρώην Ανατολικής Γερμανίας θα δει ότι η κατά κεφαλή δημόσια ενίσχυση προς τη βιομηχανία των περιφερειών αυτών ήταν την περίοδο 1990-92 δεκατρείς φορές μεγαλύτερη από ότι στην ελληνική βιομηχανία³⁵! Χωρίς μάλιστα να υπολογιστεί η άμεση μεταφορά πόρων από τους προϋπολογισμούς των πλουσιότερων προς εκείνους των φτωχότερων κρατιδίων! Οι συνολικά διαθέσιμοι πόροι επομένως και όχι οι αποκλειστικά θεωρητικού χαρακτήρα αρχές της κοινοτικής πολιτικής ανταγωνισμού καθορίζουν την δημόσια ενίσχυση επιχειρήσεων και περιοχών, και όσο αυτό θα συνεχίζεται η δραστηριότητα των όποιων Διαρθρωτικών Ταμείων, στην καλύτερη περίπτωση θα αντισταθμίζει εν μέρει το πλεονέκτημα των περιφερειών των πλουσιότερων κρατών-μελών.

Στη βάση της ανάλυσης που προηγήθηκε, αλλά και μιας στοι-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΚΡΑΤΙΚΩΝ ΕΝΙΣΧΥΣΕΩΝ (ΣΤΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΚΑΙ ΣΥΝΟΛΙΚΩΝ) ΜΕ ΑΕΠ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗ

	Ακαθ. Εγχ. Προϊόν κεφαλή		Ενισχύσεις βιομηχανία ανά εργαζόμενο		Συνολικές ενισχύσεις ανά εργαζόμενο	
	(mio ECU)	(EE=100)	(mio ECU)	(EE=100)	(mio ECU)	(EE=100)
B	16230.4	107	1527	118	966	137
DK	16155.1	107	638	49	399	57
D	16732.2	110	1099	85	1090	155
EL	9029.8	60	1579	122	335	48
Es	11696.6	77	493	38	420	60
F	17039.5	112	1138	88	801	114
IRL	11312.8	75	1411	109	502	71
I	15762.0	104	2611	202	1165	165
L	23152.4	153	1573	122	1513	215
NL	15464.1	102	978	76	338	48
P	9598.1	63	625	48	178	25
UK	14917.7	98	525	41	189	27
EUR12	15151.2	100	1293	100	704	100

Πηγή πρωτογενών στοιχείων:

ΑΕΠ: Eurostat, *National Accounts ESA, Aggregates 1970-1993*, pp.60-61,

Ενισχύσεις: European Commission, *Fourth Survey on State Aid in the European Union in the Manufacturing and certain Other Sectors*, 1995.

Σημείωση:

Για τη Γερμανία, ως προς τις ενισχύσεις προς τη βιομηχανία, δημοσιεύονται ξεχωριστά στοιχεία για τη πρώην Δυτική Γερμανία (979 ecu ανά εργαζόμενο) και τα καινούργια κρατίδια (4385 ecu ανά εργαζόμενο). Οι 1099 ecu ανά εργαζόμενο αντιστοιχούν στην περίοδο 1988-1990.

χειώδους «ανάγνωσης» του συσχετισμού δυνάμεων, και συγκεκριμένα του ρόλου που θα διαδραματίσουν οι «χώρες της συνοχής», με αδιαφιλονίκητο πρωταγωνιστή όπως πάντοτε την Ισπανία, ας αποτολμήσω κάποιες προβλέψεις, γύρω από έξι σημεία:

Σημείο πρώτο: Όπως ήδη ανέφερα, η Διακυβερνητική Διασκέψη δεν θα ολοκληρωθεί αν δεν υπάρξει σαφής και ρητή δέσμευση ως προς το μέλλον της διαρθρωτικής πολιτικής. Οι θεσμικές μεταβολές, η ενίσχυση της κοινής εξωτερικής πολιτικής, η είσοδος στο τελικό στάδιο της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης με την αναπόφευκτη θεσμοθέτηση πολλών ταχυτήτων, μεταβλητής γεωμετρίας κ.λπ. έχουν ως συνδυαστικό κριτήριο τις ρυθμίσεις που τελικά θα αποφασιστούν ως προς την προς Ανατολάς διεύρυνση. Είναι δε αδύνατο η σχετική με τη διεύρυνση συζήτηση να προχωρήσει αν δεν συζητηθούν και οι δημοσιονομικές της πτυχές. Αργά ή γρήγορα, το ζήτημα θα έρθει στην επιφάνεια και θα καταστεί μάλιστα κλειδί ως προς τους τελικούς συμβιβασμούς και ρυθμίσεις.

Σημείο δεύτερο: Τα Διαρθρωτικά Ταμεία θα παραμείνουν το μόνο ουσιαστικό μέσο άσκησης της οποιας αναδιανεμητικής ή αναπτυξιακής πολιτικής της Ένωσης. Η εσωτερική λογική των άλλων πολιτικών και, κυρίως, τα εθνικά (και όχι μόνο) συμφέροντα που έχουν επενδυθεί στις άλλες πολιτικές δεν θα επιτρέψουν τη μεταλλαγή τους έτσι ώστε να μπορέσουν να λειτουργήσουν ως μηχανισμοί αναδιανομής υπέρ των λιγότερο εύπορων περιφερειών, πολύ δε περισσότερο ως μηχανισμοί ανάπτυξης.

Σημείο τρίτο: Το συνολικό ύψος των πόρων των Ταμείων δεν θα μειωθεί, μάλλον δε θα αυξηθεί ως απόλυτο μέγεθος, μια και αυτό που θα πρέπει να αναμένεται είναι ότι το ποσοστό του συνολικού Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος της Ένωσης που κατευθύνεται στα Ταμεία τουλάχιστον δεν θα μειωθεί. Από το συνολικό όμως ποσό ένα μέρος θα χρηματοδοτήσει έργα στα νέα κράτη-μέλη, στα πλαίσια ενός προενταξιακού καθεστώτος που θα συμφωνηθεί με τρία ή τέσσερα (στην πρώτη φάση) από τα υποψήφια για ένταξη κράτη.

Σημείο τέταρτο: Από τη στιγμή που το διατεθειμένο για τα σημερινά κράτη-μέλη ποσό θα είναι χαμηλότερο, θα πρέπει να υπάρξει κάποια μεγαλύτερη συγκέντρωση των πόρων των Ταμείων. Υπάρχουν τουλάχιστον τρεις μορφές συγκέντρωσης: (α) Μείωση του αριθμού των στόχων, με κατάργηση ή έστω σημαντική μείωση του μεριδίου των οριζόντιων στόχων, που αναφέρονται στην αγορά εργασίας, και οι οποίοι ακριβώς λόγω του οριζόντιου χαρακτήρα τους έχουν σημαντικό δημοσιονομικό βάρος χωρίς σημαντικά αποτελέσματα. (β) Μείωση του αριθμού των επιλέξιμων περιοχών. Στον στόχο 1, π.χ., όπου το θεωρητικό όριο για την επιλεξιμότητα μιας περιφέρειας είναι το κατά κεφαλή ΑΕΠ της να μην υπερβαίνει το 75% του μέσου κοινοτικού, θα μπορούσε το σχετικό ποσοστό να ανέβει (σε συνδυασμό και με μείωση του κοινοτικού μέσου αν αποφασιστεί να συνυπολογιστεί σε

αυτό και το ΑΕΠ των νέων κρατών-μελών). Είναι προφανές ότι μία τέτοια κίνηση ευνοεί ιδιαίτερα τις φτωχότερες περιφέρειες της σημερινής Ένωσης, άρα και την Ελλάδα. (γ) Με ή χωρίς μεταβολή των επιλέξιμων περιοχών αλλαγή στον τρόπο εσωτερικής κατανομής των πόρων. Συγκέντρωση, με άλλα λόγια, στο εσωτερικό κάθε στόχου στις περιοχές με τα περισσότερα οξυμένα προβλήματα. Το ερώτημα που προκύπτει στην περίπτωση αυτή αφορά στα κριτήρια με τα οποία θα αποφασιστεί μια τέτοια συγκέντρωση. Το λογικό (και συμφέρον για την Ελλάδα) θα ήταν το κριτήριο να είναι το κατά κεφαλή εισόδημα, ως ο καλύτερος δείκτης του επιπέδου ανάπτυξης. Ενόψει όμως της οξύτητας του προβλήματος της ανεργίας σε ορισμένες περιοχές, και βέβαια λόγω του ότι κάτι τέτοιο θα ευνοούσε τα δύο κατεξοχήν ευνοούμενα από τη λειτουργία των Ταμείων κράτη-μέλη (την Ισπανία και την Ιρλανδία), δεν θα αποτελούσε έκπληξη αν βλέπαμε μια επαναφορά κάποιας μορφής «συνθετικού δείκτη» του κατά κεφαλή εισοδήματος και του ποσοστού ανεργίας.

Σημείο πέμπτο: Το προενταξιακό καθεστώς που θα συμφωνηθεί με τα υποψήφια για ένταξη κράτη είναι λογικό να προβλέπει σταδιακά αυξανόμενη συμμετοχή τους στα Διαρθρωτικά Ταμεία, πράγμα το οποίο, αν δεν προβλεφθεί παράλληλα και σταδιακή αύξηση των συνολικών πόρων των Ταμείων, θα οδηγήσει σε σταδιακή μείωση του μεριδίου των σημερινών κρατών. Η μείωση αυτή θα πρέπει να γίνεται είτε με περαιτέρω συγκέντρωση, είτε, το πιθανότερο, με υιοθέτηση για πρώτη φορά κάποιων μηχανισμών επιβράβευσης των πιο αποτελεσματικών (στην απορρόφηση;) κρατών-μελών. Μία τέτοια προσέγγιση, αν και ριζικά αντίθετη στην αυτονόητη αρχή ότι θα πρέπει να ενισχύεται εκείνος που έχει μεγαλύτερη ανάγκη και όχι ο αποτελεσματικότερος, καλύπτει τη συνεχώς επαναλαμβανόμενη από τα βόρεια κράτη-μέλη ανάγκη χρηματοδότησης στη βάση αξιολογήσεων (ex ante, ex post, on-going, micro, macro, meso, κ.ο.κ.) και το περίφημο «value for money» της Μεγάλης Βρετανίας.

Σημείο έκτο: Η βασική φιλοσοφία και οι αρχές λειτουργίας των Διαρθρωτικών Ταμείων δεν θα πρέπει να αναμένεται ότι θα μεταβληθούν σημαντικά. Ο προγραμματισμός θα συνεχίσει να λειτουργεί λειψά, η εταιρική σχέση θα συνεχίσει να είναι θολή και ετεροβαρής. Η τάση πάντως θα είναι να γενικευθεί η λογική του «Ταμείου Συνοχής», να γενικευθεί δηλαδή η λογική της λειτουργίας των «διαρθρωτικών μηχανισμών» ως μηχανισμών παροχής βοήθειας, με όλα τα χαρακτηριστικά της εξωτερικής βοήθειας. Ενίσχυση κρατών και κρατικών προϋπολογισμών, και όχι των περιφερειών στη βάση των πραγματικών αναγκών ανάπτυξης, χρηματοδότηση σχεδίων, όπου πολύ περισσότερο από ότι στην περίπτωση χρηματοδότησης συνολικών προγραμμάτων εξασφαλίζεται η προώθηση των οικονομικών συμφερόντων των «χρηματοδοτούντων», και, κυρίως, γενίκευση της αρχής της μακροοικονομικής αιρεσιμότητας – της άμεσης σύνδεσης δηλαδή της

παροχής πόρων με την ακολουθούμενη από το κράτος υποδοχής συνολική οικονομική πολιτική – αποτελούν μηχανισμούς παροχής βοήθειας από οργανισμούς τύπου Διεθνούς Τράπεζας και όχι έκφραση κοινοτικής πολιτικής.

Θα μπορούσε να υπάρξει άλλη προοπτική; Μόνο κάτω από μία προϋπόθεση: *Ομοσπονδιακής λογικής*. Η κατανομή των πόρων βάσει αντικειμενικής εκτίμησης των αναγκών, ο προγραμματισμός χρήσης των πόρων βάσει στρατηγικής ανάπτυξης και, πρωτίστως η ενσωμάτωση στην κοινοτική λογική του στόχου της ανάπτυξης των ελληνικών π.χ. περιφερειών ως ευρωπαϊκών περιφερειών προϋποθέτει την επικράτηση της ομοσπονδιακής λογικής. Η επιλογή επομένως μιας τέτοιας στρατηγικής από την Ελλάδα δεν είναι ιδεολόγημα, ή έστω δεν είναι αποκλειστικά ιδεολογική επιλογή. Εκφράζει πραγματική και πρακτική αναγκαιότητα και καθορίζει συμμαχίες, διαπραγματευτικές τακτικές, αλλά και γενικότερες επιλογές ως προς το σύνολο της ελληνικής θέσης ως προς την Διακυβερνητική Διάσκεψη και την διεύθυνση.

Σεπτέμβριος 1996

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Σχετικά με την «κυνική», ή έστω, «πραγματιστική» αυτή προσέγγιση βλ. ιδιαίτερα [Marks (1992), (1993), (1995)], [Sandholtz (1991)], [Pereira (1992)], όπου τονίζεται η πλευρά της ελαχιστοποίησης των μελλοντικών ζημιών των πλουσίων κρατών-μελών (σελ.7). [Van Rumpuy (1991)], σελ.112, [Dehousse (1992)], όπου οι επιχορηγήσεις παρουσιάζονται ως συνδυασμός «ράβδου-καρότου» (σελ.388), [Hooghe (1993),(1995)], [Walsh (1993)], [Spahn(1993)] (ιδιαίτερα σελ.68-71), [Costello (1993)], [Courchenne (1993)],σελ.140, [Teutemann (1993)], σελ.399 καθώς και [Leonardi(1995)], όπου σημειώνεται ότι μόνο βραχυπρόθεσμα μπορεί να ισχύει η προσέγγιση αυτή.
2. [Gretschmann (1991)],σελ.5. Γενικά γύρω από την αντισταθμιστική λογική βλ. μεταξύ άλλων τα [Cappelin (1988)], [Begg (1989)], [Wildasin (1990)], σελ.73, [Camagni (1992α)], σελ.364, [Costello (1993α)],σελ.116, [Courchenne (1993)], [Keating (1994)].
3. Η σχετική βιβλιογραφία είναι τεράστια. Ως προς τον ορισμό, τις μορφές κ.λπ. της σύγκλισης βλ. [Bennett (1991)], και γενικά ως προς τη σχέση απελευθέρωσης εμπορίου - γεωγραφικών ανισοτήτων βλ. ενδεικτικά [Abraham (1992)], [Begg (1989)], [Camagni (1992)], [Cappelin (1988)], [Dunford-Perrons (1993)], [Keating (1994)], [Pacolet (1993)], [Perrons (1992)], [Prud'homme (1993)], καθώς και γενικά το έργο του [Leonardi(1993),(1995)].
4. Πάντως, στο περίφημο «Λευκό Βιβλίο» για την απελευθέρωση της εσωτερικής αγοράς της Κοινότητας υπάρχει κάποια – ήπια, βέβαια – αναφορά στο χάσμα που θα μεγεθυνθεί λόγω της εσωτερικής αγοράς και στην αυξανόμενη σημασία των Ταμείων [Commission (1985)]. Ας σημειωθεί δε ότι η πρόταση της Επιτροπής που πολιτογραφήθηκε ως «πακέτο Delors» είχε ως τίτλο «Πώς να επιτύχει η Ενιαία Πρόαξη».
5. Οι «επίσημες» θέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής περιέχονται στο [Commission (1991α),(1993)], καθώς και στο ειδικό τεύχος του *European Economy*, ιδίως το κείμενο του [Santos (1993)], αλλά και του [Prud'homme (1993)]. Βλ. ακόμη τον πολύ ενδιαφέροντα συλλογικό τόμο υπό την επιμέλεια των [Bliss και Braga de Macedo (1990)], καθώς και τα [Cheshire, et al.(1991)], [Dehesa-Krugman (1992)], [Dunford-Perrons (1993)], [Perrons (1992)], [Prud'homme (1992)].
6. Είναι γνωστή η μακροχρόνια κρίση της πορείας προς την ευρωπαϊκή

ολοκλήρωση που ξεκίνησε ουσιαστικά την περίοδο των διαπραγματεύσεων για την ένταξη της Μεγάλης Βρετανίας, κορυφώθηκε με το θαταερικό «θέλω πίσω τα χρήματά μου» και επιλύθηκε με τις δημοσιονομικές αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Fontainebleau το 1984, μετά από τη «μεγάλη διαπραγμάτευση» στη βάση της «Πανηγυρικής Διακήρυξης» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Στουτγάρδης τον Ιούνιο του 1983 και την «αποτυχία» του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Αθήνας τον Δεκέμβριο του 1983, που, όμως, δεν εξέφραζε παρά μια ηθελημένη άρνηση της πρώτης Ελληνικής Προεδρίας για ρηματικό συμβιβασμό χωρίς ριζική αντιμετώπιση των δομικών προβλημάτων. Βλ.σχετικά [Μητσός (1989)], [Ιωακείμης (1988)].

7. Η βιβλιογραφία η σχετική με τη δημοσιονομική σχέση μεταξύ των επιπέδων εξουσίας στο εσωτερικό μιας ομοσπονδίας (fiscal federalism) είναι μεγάλη και ταχύτατα αυξανόμενη. «Κλασικές» αναφορές αποτελούν τα [Pauly (1973)], [Oates (1977)], [Wildasin (1990)], [Bureau-Champsaur (1992)], [Prud'homme (1992)], κυρίως οι συνεισφορές των [Oates (1992)] και [Biehl (1992)]. Βλ.και [Biehl (1990)], [Grossman (1994)], και, βεβαίως οι εργασίες γύρω από το ζήτημα αυτό που έγιναν για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, με πρώτη την περίφημη Έκθεση McDougall [Commission (1977)], αλλά και τις πολύ πιο πρόσφατες (και πολύ λιγότερο σημαντικές από άποψη πολιτικών συνεπειών) [Van Rumpuy (1991)], [Reichenbach et al. (1993)] – ιδιαίτερα τα [Walsh (1993)], [Spahn (1993α)(1993β)], [Costello (1993α)], [Prud'homme (1993)], [Santos (1993)], και [Commission (1993)]. Συγγενής επίσης και ενδιαφέρουσα είναι η βιβλιογραφία που εισάγει τις φιλοσοφικές ή ιδεολογικές έννοιες της ηθικής, της δικαιοσύνης και του αλτρουισμού στη θεωρία των δημοσιονομικών σχέσεων ανάμεσα στα διάφορα επίπεδα διακυβέρνησης. Βλ.π.χ. [Phelps (1975)], [Hausman-McPherson (1993)], [Coate (1995)].

8. Σχετικά με το γερμανικό σύστημα βλ. [Kuhn-Hanusch (1992)], [Krupp (1992)] και [Costello (1993γ)]. Βλ. ακόμα σχετικά με τα ανάλογης φιλοσοφίας, αν και διαφορετικής μορφής συστήματα άλλων ομοσπονδιών τα [Corchenne (1993)] (Καναδάς), [Spahn (1993)] (Αυστραλία και γενικές συγκρίσεις), [Blochlinger-Frey (1993)] (Ελβετία), [Moesen (1993)] (Βέλγιο).

9. [Leonardi (1995)], σελ.4. Βλ.και [Van Rumpuy (1991)], [Costello (1993α)], [Teutemann (1993)], [Commission (1993)].

10. Ο υπολογισμός των συνεισφορών των πλουσιότερων και των απολαβών των λιγότερο πλούσιων κρατών είναι τέτοιος ώστε η δημοσιονομική ικανότητα (fiscal capacity) κάθε κράτους να ισοίται με τη μέση της ομοσπονδίας ή με προκαθορισμένο ποσοστό της μέσης. Βλ. [Spahn (1993α)], σελ.92.

11. Π.χ. φορολογία επιχειρήσεων. Η ολοένα και σιγνότερη αναφορά σε φορολόγηση της εκπομπής του διοξειδίου άνθρακος έχει σιγήσει περιβαλλοντικό μανδύα, προβάλλεται δε κυρίως από εκείνα τα κράτη που ευνοούνται αναλογικά λόγω της θέσης της πυρηνικής ενέργειας στην παραγωγή ρεύματος. Ας σημειωθεί δε ότι η φορολόγηση αυτή δεν είναι διόλου προοδευτική και η Ελλάδα θα κατέλγε να πληρώνει αναλογικά με το ΑΕΠ της περισσότερο από τα διπλά απ' ό,τι η Γερμανία! Βλ. [Spahn (1993β)], [Commission (1993)], pp.86-92.

12. Η τυπολογία της μεταφοράς πόρων έχει πολύ απασχολήσει τη βιβλιογραφία. Βλ. [Garfinkel (1973)], [Gramlich (1977) (1982)], [Nichols-Zeckhauser (1982)], [Blackorby-Donaldson (1988)], [Pollak (1988)], [Bruce-Waldman (1991)], [Van Rumpuy (1991)], [Oates (1992)], [Walsh (1993)], [Costello (1993α)], [Spahn (1993)], [Prudhomme (1993)], [Hannequart - Buzelay (1994)].

13. Χρήσιμες επισκοπήσεις των θεωριών περιφερειακής ανάπτυξης υπάρχουν πολλές. Βλ. [O'Donnell (1991)], [Cappelin (1993)], [Ανδρικοπούλου (1995)], καθώς και τη χρήσιμη ταξινόμηση που παρουσιάζει σε ένα ερευνητικό πρόγραμμα για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ο [Camagni (1992α)] (βλ.και [Camagni (1992β)]).

14. Βλ. [Mitsos (1995)].

15. Οι εθνικές αυτές ποσοτώσεις αντικατοπτρίζαν πολιτικό συμβιβασμό με σημεία αφετηρίας τον α priori αποκλεισμό των σχετικά περισσότερο αναπτυγμένων περιφερειών των συμμετεχόντων κρατών-μελών (της Αττικής στην περίπτωση της Ελλάδας) και το λεγόμενο «συνθετικό δείκτη» – ένα σταθμικό μέσο όρο της σχετικής θέσης κάθε περιφέρειας ως προς τον κοινοτικό μέσο όρο αφενός μεν του κατά κεφαλή εισοδήματος, αφετέρου δε του ποσοστού ανεργίας.

16. Για ιδιαίτερα αναλυτική θεώρηση του νομοθετικού πλαισίου δράσης του Περιφερειακού Ταμείου πριν από την αναμόρφωση του 1988 βλ. [Currall (1988)]. Βλ. επίσης [Croxford et al. (1987)] και [Cheshire et al. (1991)], καθώς επίσης [Ανδρικοπούλου (1995)] και [Μαραβέγιας (1995)].

17. Σχετικά με την ιστορία της «ολοκληρωμένης προσέγγισης» και τη θέση της στην εξέλιξη της κοινοτικής περιφερειακής πολιτικής βλ. [Ιωακειμίδης (1988)], [Μητσός (1989)] και τις αναφορές στην προηγούμενη σημείωση.

18. Ονομαστική σύγκλιση-εναρμόνιση των ρυθμών πληθωρισμού και άλ-

βουλία βρίσκεται στις εθνικές αρχές. Οι κοινοτικές πρωτοβουλίες περιλαμβάνουν τα γνωστά INTERREG (διασυνοριακή συνεργασία), ENVIREG (περιβαλλοντική προστασία), LEADER (αγροτική ανάπτυξη), YOUTHSTART (ένταξη των νέων στην παραγωγική διαδικασία), NOW (ισότητα ευκαιριών ανδρών και γυναικών) κ.λπ. Βλ. [Commission (1991α), (1991β), (1994α), (1994β)] και την χρήσιμη έκδοση της [Μόνιμης Ελληνικής Αντιπροσωπείας στις Ε.Κ. (1992)].

22. Σύμφωνα με το άρθρο 130B της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση η διαμόρφωση και η υλοποίηση των πολιτικών και δράσεων της Κοινότητας καθώς και η υλοποίηση της εσωτερικής αγοράς λαμβάνουν υπόψη (shall take into account στην αγγλική έκδοση) τους στόχους του άρθρου 130Α και συμβάλλουν στην πραγματοποίησή τους. Ας σημειωθεί ότι στο ίδιο άρθρο γίνεται αναφορά και στην ανάγκη συντονισμού των εθνικών πολιτικών με σκοπό, μεταξύ άλλων, την επιτυχία των στόχων του άρθρου 130Α (άρα και «τη μείωση των διαφορών μεταξύ των επιπέδων ανάπτυξης

λων μακροοικονομικών δεικτών, σύγκλιση πολιτικής – συντονισμός των νομισματικών και δημοσιονομικών πολιτικών, δομική σύγκλιση-προσαρμογή των δομών ώστε να ελαχιστοποιούνται οι εξωτερικοί κραδασμοί, σύγκλιση συμπεριφοράς – εναρμόνιση π.χ. των καταναλωτικών προτύπων, σύγκλιση εισοδών – σύγκλιση ως προς τη διαθέσιμότητα των συντελεστών παραγωγής, σύγκλιση εκροών – μείωση του χάσματος ως προς το συνολικό προϊόν, πραγματική σύγκλιση – μείωση του χάσματος ως προς το διαθέσιμο εισόδημα, σύγκλιση ευημερίας – μείωση του χάσματος ως προς την παροχή δημόσιων αγαθών και υπηρεσιών (βλ. και [National Institute... (1991)].

19. Σχετικά με τις «ποσοτικές και ποιοτικές» διασπάσεις της μετά την Ενι-αία Πράξη πολιτικής συνοχής βλ. το άρθρο του Τ. Μπουγά στο τεύχος από και [Mendes (1990)], [Cheshire et al. (1991)], [Hannequart (1992)], [Marks (1992), (1993)], [Ανδρικοπούλου (1995)], [Μητσός (1987), (1992), (1993), (1994), (1995)].

20. Στην περίοδο 1989-1993 η κατά κεφαλή συνδρομή των διαρθρωτικών ταμείων στις περιφέρειες του στόχου 1 ήταν 810.6 ecu στην Ιρλανδία, 572.7 ecu στην Πορτογαλία, 536.5 ecu στην Ελλάδα, 455.4 ecu στις γαλλικές περιφέρειες, 357.4 ecu στις ισπανικές περιφέρειες, 322.5 ecu στην Β.Ιρλανδία και 298.3 ecu στις ιταλικές περιφέρειες [Mitsos (1995)].

21. Οι κοινοτικές πρωτοβουλίες είναι συγκεκριμένα προγράμματα που διαφοροποιούνται όχι ως προς τη σημασία τους για την επίτευξη των στόχων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά αποκλειστικά ως προς την αρχική πρωτοβουλία που εδώ βρίσκεται στα χέρια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σε αντίθεση με τις άλλες δράσεις, όπου, θεωρητικά τουλάχιστον, η πρωτο-

των διαφορών περιοχών και τη μείωση της καθυστέρησης των πλέον μειονεκτικών περιοχών». Η αναφορά πάντως αυτή είναι αμφίσημη. Για ορισμένους πρόκειται για ήπια εισαγωγή της αρχής της αιρεσιμότητας, για άλλους αποτελεί επέκταση και στο πεδίο των εθνικών πολιτικών της υποχρέωσης για πολιτική «φιλική προς τη συνοχή». Πάντως συνέπειες της αναφοράς αυτής ουδέποτε υπήρξαν, αν μη τι άλλο, λόγω των άλλων καινοτομιών της Συνθήκης του Maastricht ως προς το συντονισμό των εθνικών οικονομικών πολιτικών.

23. [Cheshire et al. (1991)], σελ. 271.

24. Το εμφανιζόμενο στον πίνακα άθροισμα υπερβαίνει το 100% λόγω των μη εμφανιζόμενων «προσαρμογών», «λοιπών εσόδων» κ.λπ.

25. Βλ. σχετικά τις παλιές πλέον, αλλά ιδιαίτερα σημαντικές τότε μελέτες της Επιτροπής [(Commission (1981α), (1981β) και τις νεότερες [Strijker-Veer (1988)], [Folmer et al. (1994)], [Sarris (1994)], καθώς επίσης την υπό εκκώλυση Έκθεση της Επιτροπής για την Οικονομική και Κοινωνική Συνοχή, που θα αποτελέσει λογικά ένα από τα βασικά κείμενα στήριξης των εκατέρωθεν επιχειρηματολογιών στη συζήτηση για τα δημοσιονομικά της Ευρωπαϊκής Ένωσης μετά το 2000.

26. [College of Europe, et al. (1996)], σελ. 54.

27. Ευρύτερη περιοχή του Λονδίνου, άμστερνταμ-Ρότερνταμ, ευρύτερη περιοχή Παρισιού, περιοχή του Ρουρ, Λυών-Γκρενομπλ, Τουρίνο-Μιλάνο. [FAST (1992)] όπως αναφέρεται στο [College of Europe, et al. (1996)].

28. [College of Europe, et al. (1996)], σελ. 71.

29. Βλ. [College of Europe, et al. (1996)] καθώς και τα παλιότερα [Kuhlman (1992)], [Commission (1992α)], [Grote (1993)], [Cappelin-Orsenigo

(1993)]. [Costello (1993b)].

30. Βλ., κυρίως για τη μεθοδολογική τους προσέγγιση, [Commission (1983)], [Molle (1988)], [Brockner-Peschel (1988)]. Βλ. ακόμα το άρθρο του Σ.Βαλντέν στο τεύχος αυτό γύρω από τις εμπορικές συνέπειες της διευρύνσεως προς τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, καθώς και τα σχετικά [National Economic Research Association (1992)], [Commission (1992b)], (1994γ)].

31. Βλ. παραπάνω, αλλά και τα ειδικά μέτρα για την κλωστοϋφαντουργία της Πορτογαλίας που χρειάστηκε να ληφθούν για την επικύρωση της συμφωνίας στα πλαίσια της GATT.

32. Ο κατάλογος των περιφερειών όπου επιτρέπονται θεωρητικά οι περιφερειακές κρατικές ενισχύσεις, σύμφωνα με το άρθρο 92.3.α της Συνθήκης είναι ουσιαστικός ο ίδιος με εκείνον του στόχου 1 των Ταμείων. Βλ. [Commission (1995)], σελ.55.

33. Πολύ ενδιαφέρονσα στατιστική ανάλυση του καθεστώτος αυτού, από όπου και τα πρωτογενή στοιχεία στα οποία στηρίχτηκαν ο Πίνακας και το Διάγραμμα που ακολουθούν δίνονται στις τέσσερις μέχρι σήμερα επισκοπήσεις των κρατικών ενισχύσεων που δημοσιεύει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή [Commission (1995)].

34. Ας σημειωθεί πάντως ότι ορισμένα από τα σχετικά ελληνικά στοιχεία συνεχίζουν να θεωρούνται «μη αξιόπιστα» [Commission (1995)], σελ. 39.

35. Οι ανά εργαζόμενο κρατικές ενισχύσεις προς τα κρατίδια της πρώην Ανατολικής Γερμανίας την περίοδο 1990-92 ήταν 4385 mio Ecu, έναντι 1579 προς την ελληνική βιομηχανία και 625 προς τη βιομηχανία της Πορτογαλίας! [Commission (1995)], σελ. 10.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Abraham,F., Van Rompuy,P., 1992, Convergence-Divergence and the Implications for Community Structural Policies, *Cah.Econ.Brux.*,135/3, pp.279-378.

Ανδρικοπούλου,Ε., 1995, *Οι Περιφέρειες στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Εξέλιξη της Περιφερειακής Πολιτικής από τη Συνθήκη της Ρώμης έως το Maastricht*, Αθήνα, Θεμέλιο. Begg,J., 1989, «European Integration and Regional Policy», *Oxford Rev.Econ.Policy*, vol.5, no.2, pp.90-104.

Benko,G., Dunford,M. (eds), 1991, *Industrial Change and Regional Development*, London, Belhaven Press.

Bennett,C.J., 1991, «What is Policy Convergence and What Causes it? Review Article», *British Journal of Political Science*, vol.21, pp.215-233.

Biehl,D., 1990, «Deficiencies and Reform Possibilities of the EC Fiscal Constitution», [Crough-Marquand (1990)], pp.85-99.

Biehl,D., 1992, «Financing the EEC Budget», [Prudhomme (1992)], pp.137-152.

Blackorby,C., Donaldson,D., 1988, «Cash versus Kind, Self-Selection, and Efficient Transfers», *American Econ.Review*, vol.78/4, pp.691-700, Sept.

Bliss,C., Braga de Marcedo,J., 1990, *Unity with Diversity within the European Economy, The Community's Southern Frontier*, Cambridge University Press.

Blochliker,H.J., Frey,R.L., 1993, «The Evolution of Swiss Federalism: A Model for the European Community?», *European Economy*, 1993/5, pp.213-242.

Brockner,J., Peschel,K., 1988, «Trade», [Molle-Cappelin (1988)], pp.127-151.

Bruce,N., Waldman,M., 1991, «Transfers in Kind: Why They Can Be Efficient and Nonpaternalistic», *American Economic Review*, vol.81/5, pp.1345-1351, Dec.

Bureau,D., Champsur,P., 1992, «Fiscal Federalism and European Economic Unification», *American Economic Review*, vol. 82/2, pp.88-92, May.

Cafruny,A.W., Rosenthal,G.G.(eds), 1993, *The State of the European Community, The Maastricht Treaty and Beyond*, vol.2, London: Longman.

Camagni,R.P., 1992a, *Development Prospects of the Community's Lagging Regions and the Socio-Economic Consequences of the Completion of the Internal Market, An Approach in Terms of Local «Milieux» and Innovation*

Networks, Research Project. Final Report, June.

Camagni,R.P., 1992b, «Development Scenarios and Policy Guidelines for the Lagging Regions in the 1990s», *Regional Studies*, vol.26/4, pp.361-74.

Cappelin,R., 1993, «Patterns and Policies of Regional Economic Development and the Cohesion among the Regions of the European Community», [Leonardi (1993a)].

Cappelin,R., Orsenigo,L., 1993, «The Impact of EC R&D and Competition Policies on Cohesion», [Leonardi (1993a)].

Cheshire,P., Camagni,R.P., Gaudemar,J.-P.de, Cuadrado Roura,J.R., 1991, «1957 to 1992: Moving toward a Europe of Regions and Regional Policy», [Rodwin-Sazanami (1991)], pp.268-300.

Coate,S., 1995, «Altruism, the Samaritan's Dilemma, and Government Transfer Policy», *American Economic Review*, vol.85, no.1, pp.46-57, March.

College of Europe, University of Sussex, Synthesis, 1996, *The Impact of Community Policies, other than the Structural Policies, on Economic and Social Cohesion, Draft final Report*, Vol.1, chapter 2, «RTD and Cohesion», July.

Commission *

Commission 1977a, *Report of the Study Group on the Role of Public Finance in European Integration, Volume I : General Report*, Collection Studies, EcFinA13.

Commission 1977b, *Report of the Study Group on the Role of Public Finance in European Integration, Volume II : Individual Contributions and Working Papers*, Collection Studies, EcFinA13.

Commission, 1981a, *Regional Impact of the EEC's Fisheries Policy, Economic and Social Situation and Outlook for the Fisheries Sector in Certain Regions of the Community*.

Commission, 1981b, *Regional Impact of the Common Agricultural Policy*, Regional Policy Series, no.21.

Commission, 1983, *Completing the Internal Market, White Paper from the Commission to the European Council (Milan, 28-29/6/1985)*, COM(85)310 final.

Commission, 1985, *Completing the Internal Market, White Paper from the Commission to the European Council (Milan, 28-29/6/1985)*, COM(85)310 final.

Commission, 1991a, *Οδηγός Κοινοτικών Πρωτοβουλιών (που Προκύπτουν από τη Μεταρρύθμιση των Διαρθρωτικών Ταμείων)*, έκδ. β'.

Commission, 1991b, *Guide des Initiatives Communautaires Ressources Humaines: Euroform, Now, Horizon*.

Commission, 1991γ, *Intergovernmental Conferences: Contributions by the Commission*, Bulletin E.C., suppl.2/91.

Commission, 1992a, *Evaluation of the Effects of the EC Framework Programme for Research and Technological Development on Economic and Social Cohesion in the Community*, Research Eval.48.

Commission, 1992b, *Socio-economic Situation and Development of the Regions in the Neighbouring Countries in Central and Eastern Europe, Final Report*, Regional Dev.Studies.

Commission, 1993, «Stable Money - Sound Finances, Community Public Finance in the Perspective of EMU. Report of an independent group of economists», *European Economy*, no.53.

Commission, 1994a, *The Future of Community Initiatives under the Structural Funds*, COM(94)46.

Commission, 1994b, *Guide to the Community Initiatives 1994-1999*.

Commission, 1994γ, *Ανταγωνιστικότητα και Συνοχή. Οι Τάσεις στην Περιφέρεια, Πέμπτη Περιοδική Έκθεση για την Κοινωνική και Οικονομική Κατάσταση και την Ανάπτυξη των Περιφερειών της Κοινότητας*.

Commission, 1995, *Fourth Survey on State Aid in the European Union in the Manufacturing and Certain Other Sectors*.

Costello,D., 1993a, «Intergovernmental Grants: What Role for the European Community?» *European Economy*, 1993/5, pp.101-120.

- Costello, D., 1993β, «Public Finances in Federations and Unitary States», *European Economy*, 1993/5, pp.243-264.
- Costello, D., 1993γ, «The Redistributive Effects of Interregional Transfers: A Comparison of the European Community and Germany», *European Economy*, 1993/5, pp.269-278.
- Costello, D., 1993δ, «Public Interventions to Promote Economic Efficiency: Implications for the EC Budget», *European Economy*, 1993/5, pp.369-394.
- Courchene, T.J., 1993, «Reflections on Canadian Federalism: Are there Implications for European Economic and Monetary Union?», *European Economy*, 1993/5, pp.123-166.
- Crouch, C., Marquand, D. (eds), 1990, *The Politics of 1992, Beyond the Single European Market*, N.Y., Oxford, Blackwell.
- Croxford, G.J., Wise, M., Chalkley, B.S., 1987, «The Reform of the European Regional Development Fund: A Preliminary Assessment», *Journal of Common Market Studies*, vol.XXVI/1, pp.25-38, Sept.
- Currall, J., 1988, «Le Fonds Européen de Développement Régional des origines jusqu'à l'Acte Unique Européen», *Cahiers de Droit Européen*, vol.24, no.1-2, pp.39-102.
- Dehesa, G. de la, Krugman, P., 1992, *EMU and the Regions*, Washington, Group of Thirty.
- Dehousse, R., 1992, «Integration v. Regulation? On the Dynamics of Regulation in the European Community», *Journal of Common Market Studies*, vol.30/4, pp.383-402.
- Dunford, M., 1991, «Ενδογενής Ανάπτυξη, Αναπτυξιακό Κράτος και Παγκόσμιες Αγορές», *Τόπος*, 91/2, σελ.33-62.
- Dunford, M., Kafkalas, G. (eds), 1993, *Cities and Regions in the New Europe: The Global-Local Interplay and Spatial Development Strategies*, London: Belhaven Press.
- Dunford, M., Perrons, D., 1993, «Regional Inequality as a Cause and Consequence of Slower Growth» in [Getimis-Kafkalas (1993)], pp.9-35.
- Emerson, M., 1977, «The Finances of the European Community: A Case Study in Embryonic Fiscal Federalism», [Oates (1977)], pp.129-169.
- FAST, 1992, *Archipelago Europe - Islands of Innovation*, Prospective Dossier No 1 of Science, Technology and Social and Economic Cohesion in the Community, May.
- Folmer, C., et al., 1994, «Common Agricultural Policy Reform and Its Differential Impact on Member States», *European Economy*, 1994/5, pp.71-112.
- Frangakis, N., Papayannides, A.D., Apostolides, R. (eds), 1994, *The Third Greek Presidency of the Council of the European Union*, Athens: Hestia.
- Franzmeyer, F., et al., 1991, «L'impact régional des politiques communautaires», *Parlement Européen, Série Politique Regionale & Transports*.
- Garfinkel, I., 1973, «In-Kind Redistribution Efficient», *Quarterly Journal of Economics*, vol.87, pp.320-330.
- Georgakopoulos, T., Paraskevopoulos, C.C., Smithin, J., *Economic Integration between Unequal Partners*, Elgar.
- Getimis, P., Kafkalas, G. (eds), 1993, *Urban and Regional Development in the New Europe*, Athens, Topos Special Series.
- Γετίμις, Π., Κανυκαλάς, Γ., Μαραβέγιας, Ν., 1994, *Αστική και Περιφερειακή Ανάπτυξη - Θεωρία, Ανάλυση και Πολιτική*, Αθήνα, Θεμέλιο.
- Gramlich, E.M., 1977, «Intergovernmental Grants: A Review of Empirical Literature», [Oates (1977)], pp.219-239.
- Gramlich, E.M., 1982, «An Econometric Examination of the New Federalism», *Brookings Papers Economic Activity*, 2:1982, pp.327-370.
- Gretschmann, K., 1991, «Fiscal Union», part of [TEPSA (1991)].
- Grossman, P.J., 1994, «A Political Theory of Intergovernmental Grants», *Public Choice*, vol.78, pp.295-304.
- Grote, J.R., 1993, «Diseconomies in Space: Traditional Sectoral Policies of the EC, the European Technology Community and their Effects on Regional Disparities», [Leonardi (1993δ)], pp.14-46.
- Hannequart, A. (ed.), 1992, *Economic and Social Cohesion in Europe, A New Objective for Integration*, London, N.Y., Routledge.
- Hannequart, A., Buzelay, A., 1994, *Problematique Regionale et Cohesion dans la C.E.*, TEPSA.
- Hausman, D.M., McPherson, M.S., 1993, «Taking Ethics Seriously: Economics and Contemporary Moral Philosophy», *Journal of Economic Literature*, vol.xxi, pp.671-731, June.
- Hooghe, L., 1993, «Political-Administrative Adaptation in the EC and Regional Mobilisation», [Wright (1993)].
- Hooghe, L., 1995, *Subnational Mobilisation in the European Union*, Florence, Eur.Univ.Inst., EUI Work.Paper 95/6.
- Ιωακείμης, Π., 1988, *Ο Μετασχηματισμός της ΕΟΚ. Από την «Εντολή» στην Ένιαία Ευρωπαϊκή Πράξη*, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήσης.
- Ιωακείμης, Π.Κ., 1993, *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ένωση, Θεωρία - Διαπραγμάτευση - Θεσμοί και Πολιτική. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ και η Ελλάδα*, Αθήνα, Θεμέλιο.
- Keating, M., Hooghe, L., 1994, *The Politics of EC Regional Policy*, Chicago, Conference of Europeanists, March.
- Krugman, P., 1991, *Geography and Trade*, Leuven Univ.Press, MIT Press.
- Krugman, P., 1995, *Development, Geography, and Economic Theory*, MIT Press.
- Krupp, H.-J., 1992, «Political Change and Intergovernmental Fiscal Relations: The Case of German Unification», [Prudhomme (1992)], pp.368-378.
- Kuhlmann, S., 1992, *Thematic Evaluation of Community Support Frameworks for Research and Technology Development in Greece, Final Report*.
- Kuhn, T., Hanusch, H., 1992, «Vertical and Horizontal Equity and the Grants to Communities in the Federal Republic of Germany», [Prudhomme (1992)], pp.211-222.
- Leonardi, R., 1993α, *The State of Economic and Social Cohesion in the Community prior to the Creation of the Single Market: The View from the Bottom-Up*, Study Prepared for the «D.G. for the Coordination of Structural Policies» of the Commission of the E.C.
- Leonardi, R., 1993β, «Peripheral Ascendancy in the European Community», [Leonardi (1993α)].
- Leonardi, R., 1993γ, *Southern Europe Ascendant: Core and Periphery in the European Community*.
- Leonardi, R., 1993δ, «Cohesion in the European Community: Illusion or Reality?», *West European Politics*, vol.16/04, pp.492-517.
- Leonardi, R., 1993ε, *The Regions and the European Community*, London, Frank Cass.
- Leonardi, R., 1995, *Convergence, Cohesion and Integration in the European Union*, N.Y., St.Martin's Press.
- Leonardi, R., Garmise, S., 1993, «Conclusions: Sub-National Elites and the European Community», [Leonardi (1993ε)], pp.247-274.
- Μαραβέγιας, Ν., 1995, «Η Περιφερειακή Πολιτική», [Μαραβέγιας-Τσινιζέλης (1995)], σελ.419-454.
- Μαραβέγιας, Ν., Τσινιζέλης, Μ., 1995, *Η Ολοκλήρωση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικές, Πολιτικές, Οικονομικές Πτυχές*, Αθήνα, Θεμέλιο.
- Marks, G., 1992, «Structural Policy in the European Community», [Sbragia (1992)], pp.191-224.
- Marks, G., 1993, «Structural Policy and Multilevel Government in the EC», [Cafuony-Rosenthal (1993)], pp.391-410.
- Marks, G., Hooghe, L., Blank, K., 1995, *European Integration and the State*, Florence, Eur.Univ.Inst., EUI Working Paper 95/7.
- Marks, G., Nielsen, F., Salk, J., 1993, «Regional Mobilization in the European Union», [Wright (1993)].
- Mendes, A.J.M., 1990, «Economic Cohesion in Europe, the Impact of the Delors Plan», *Journal of Common Market Studies*, vol.XXIX 1, 18-36, Sept.
- Μητσός, Αχ., 1987, «Το "Πακέτο" Προτάσεων της Επιτροπής των Ε.Κ.».

Μητσός,Αχ., 1989, *Η Ελληνική Βιομηχανία στη Διεθνή Αγορά. Κρατική Προστασία και Ανταγωνιστική Θέση της Εγχώριας Παραγωγής πριν και μετά την Ένταξη στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα*, Αθήνα, Θεμέλιο.

Mitsos,A., 1991, «La reforme des fonds structurels communautaires», [Papandreou et al. (1991)], pp.12-16.

Mitsos,A., 1992, «A New Role for the Structural Funds?», [Pijpers (1992)], pp.119-126.

Mitsos,A., 1993, «Post-Maastricht Process towards European Union and The Economic and Social Cohesion of the Community», [Getimis-Kafkalas (1993)], pp.1-6.

Mitsos,A., 1994, «Convergence and Cohesion», [Frangakis et al. (1994)], pp.96-105.

Mitsos,A., 1995, *The Community's Redistributive and Development Role in the post-Maastricht Era*, May, (προς δημοσίευση).

Moesen,W.A., 1993, «Community Public Finance in the Perspective of EMU: Assignment Rules, the Status of the Budget Constraint and Young Fiscal Federalism in Belgium», *European Economy*, 1993/5, pp.167-190.

Molle,W., 1988, «Industry and Services», [Molle-Cappelin (1988)], pp.45-64.

Molle,W., Cappelin,R.(eds), 1988, *Regional Impact of Community Policies in Europe*, Aldershot, U.K., Avebury.

Μόνιμη Ελληνική Αντιπροσωπεία στις Ε.Κ., 1992, *Ευρετήριο Κοινοτικών Προγραμμάτων*, Βρυξέλλες.

Nam,C.W., Galli,A., 1991, *The Impact of 1992 and Associated Legislation on the Less Favoured Regions of the European Community*, European Parliament, Regional Policy & Transport.

NERA, 1992, *The Changes in Foreign Investment and Trade Due to the Economic Reform in East and Central Europe and their Impact on the Regions of the Community in general and Its Lagging Regions in particular*.

Nanetti,R.Y., 1993, «Cohesion Policy and Territorial Restructuring in the Member States», [Wright (1993)].

National Instit. Econ. Social Research, 1991, *A New Strategy for Social and Economic Cohesion After 1992*, Final Report for the European Parliament..

Nichols,A.L., Zeckhauser,R.J., 1982, «Targeting Transfers through Restrictions on Recipients», *American Economic Review*, vol.72, pp. 372-377, May.

O'Donnell,R., 1991, *The Evolution of the Theory of Regional Development*, Study Prepared for the «D.G. for the Coordination of Structural Policies» of the Commission of the E.C.

Oates,W.E.(ed.), 1977, *The Political Economy of Fiscal Federalism*, Lexington,Mass, Lexington.

Oates,W.E., 1992, «Fiscal Federalism: An Overview», [Prudhomme (1992)], pp.1-18.

Pacolet,J., Gos,E., 1993, «Regional Imbalances and National or Federal Social Protection», [Georgakopoulos-Paraskevopoulos-Smithin (1993)], pp.122-133.

Papandreou,V., et al., 1991 «Le Fonds Social Europeen», *Europe Social*, 2/91.

Pauly,M.V., 1973, «Income Distribution as a Local Public Good», *Journal of Public Economics*, vol.2, pp.35-58.

Pereira,A.M., 1992, *Contributions for the Debate on the Future of Structural Transfers in the EC*, Study Prepared for the «D.G. for the Coordination of Structural Policies» of the Commission of the E.C., Dec.

Perrons,D., 1992, «The Regions and the Single Market», [Dunford-Kafkalas (1992)], pp.170-194.

Phelps,E.S.(ed.), 1975, *Altruism, Morality and Economic Theory*, New York, Russel Sage Foundation.

Pijpers,A.(ed.), 1992, *The European Community at the Crossroads - Major Issues and Priorities for the EC Presidency*, Dordrecht, The Netherlands, Martinus Nijhoff Publishers.

Pollak,R.A., 1988, «Tied Transfers and Paternalistic Preferences», *American Economic Review*, vol.78, pp.240-244, May.

Prud'homme,R.(ed.), 1992, *Public Finance with Several Levels of Government, Proceedings of the 46th Congress of the International Institute of Public Finance, (Brussels 1990)*, Hague, Foundation Journal Public Finance.

Prud'homme,R., 1993, «The Potential Role of the EC Budget in the Reduction of Spatial Disparities in a European Economic and Monetary Union», *European Economy*, 1993/5, pp.317-352.

Reichenbach,H., et al.(eds), 1993, «The Economics of Community Public Finance», *European Economy*, No.53.

Rodwin,L., Sazanami,H.(eds), 1991, *Industrial Change and Regional Economic Transformation, The Experience of Western Europe*, London, Harper Collins Academic.

Rosen,H.S.(ed.), 1988, *Fiscal Federalism: Quantitative Studies*, Univ.Chicago Press.

Sandholtz,W., Zysman,J., 1990, «1992:Recasting the European Bargain», *World Politics*, pp.95-128.

Santos,P., 1993, «The Spatial Implications of Economic and Monetary Union», *European Economy*, 1993/5, pp.353-368.

Sarris,A.H., 1994, «Consequences of the Proposed Common Agricultural Policy Reform for the Southern Part of the European Community», *European Economy*, 1994/5, pp.113-132.

Sbragia,A.M.(ed.), 1992, *Euro-Politics. Institutions and Policy-Making in the «New» European Community*.

Spahn,P.B., 1993α, «The Design of Federal Fiscal Constitutions in Theory and Practice», *European Economy*, 1993/5, pp.63-100.

Spahn,P.B., 1993β, «The Consequences of Economic and Monetary Union for Fiscal Federal Relations in the Community and the Financing of the Community Budget», *European Economy*, 1993/5, pp.541-584.

Strijker,D., Veer,J.de, 1988, «Agriculture», [Molle-Cappelin (1988)], pp.23-44.

TEPSA, 1991, *Methods for Achieving Greater Economic and Social Cohesion in the EC*, Study for the Commission.

Teutemann,M., 1993, «Interpersonal vs. Interregional Redistribution at the European Level- as Seen from the Perspectives of Fiscal Federalism and Public Choice Theory», *European Economy*, 1993/5, pp.395-414.

Van Rompuy,P., Abraham,F., Heremans,D., 1991, «Economic Federalism and the EMU», *European Economy*, sp.edit.1, pp.109-135.

Wallace,H., Wallace,W., 1995, *Flying together in a Larger and more Diverse European Union*, Netherlands Scientific Council for Gov.Policy.

Wallden,S.,et al., 1995, *Greece and E.U. Enlargement towards Central and Eastern Europe*, EKEM, research papers no.35, Sept.

Walsh,C., 1993, «Fiscal Federalism: An Overview of Issues and a Discussion of their Relevance to the European Community», *European Economy*, 1993/5, pp.25-62.

Wildasin,D.E., 1990, «Budgetary Pressures in the EEC: A Fiscal Federalism Perspective», *American Economic Review*, vol.80, pp.69-74, May.

Wright,V.et al., 1993, *EC Cohesion Policy and National Systems - The Role of EC Structural Funds in the Territorial Restructuring within Member States*, Conference Nuffield College, Oxford.

* Για λόγους ευκολίας όλα τα κείμενα της Επιτροπής των Ε.Κ. ή (πρόσφατα) Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ανεξάρτητα από την επίσημη ονομασία της Επιτροπής την εποχή της δημοσίευσης και ανεξάρτητα από την γλώσσα του κειμένου αναφέρονται ως Commission.